„A NÉPPEL TŰZÖN-VÍZEN ÁT!”

NEMZETŐRJELVÉNY

-

TUDOMÁNYOS KONFERENCIA A NEMZETŐRSÉGRŐL, 2011

„A NÉPPEL TŰZÖN-VÍZEN ÁT!”

NEMZETŐRJELVÉNY
-
TUDOMÁNYOS KONFERENCIA A NEMZETŐRSÉGRŐL, 2011

Budapest (Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa)
2011.

A konferencia fővédnöke:
Dr. Schmitt Pál, a Magyar Köztársaság elnöke

A kötetet szerkesztette:

Bokodi-Oláh Gergely

© Szerzők
© 1956 NHT

ISBN 978-963-08-2910-6

Felelős kiadó: Válóczy István nyá. mk. dandártábornok
A kötetet lektorálta: Szecsey István
A címben szereplő idézet Petőfi Sándor: A XIX. század költői c. verséből származik.

A konferenciát a Honvédelmi Minisztérium támogatta.

Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa
(1956 NHT)
1438 Budapest Pf. 430.
nemzetorjelveny@gmail.com
www.nemzetorjelveny.hu

TARTALOM

Előszó *(Bokodi-Oláh Gergely)* 4

A konferencia programja 6
Rövidítések 8

Schmitt Pál köszöntője 9
Kovács Vilmos köszöntője 11
Földvári Rudolf méltatása 15

Kedves Gyula: Nemzetőrség 1848-49-ben 16
Germuska Pál: Nemzetőrök Komárom megyében 1956-ban 26
Somfai Balázs: Amit a hatalom tudni vélt Veszprém megye ötvenhatjáról. Az 1959-es összefoglaló rendőri jelentés megállapításai a megye városaiban működött nemzetőrökről 37
Valuch Tibor: Az 1956-os forradalom résztvevői – a Hajdú-Bihar megyei példa 45
Tyekvicska Árpád: Az 1956-os események Nógrád megyében, különös tekintettel a nemzetőrségre 60
Váradi Natália: Deportálások Magyarországról a Szovjetunióba 1956-ban 78

ELŐSZÓ

Az olvasó a 2011. május 18-án, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban tartott, Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa által rendezett konferencia előadásainak anyagát tartja a kezében.

Szervezetünk Király Béla, egyesületünk alapítója kezdeményezésére, az ő útmutatása alapján 2009-ben szervezett először konferenciát a témában, hogy az egyesület hagyományápoló tevékenységét tudományos igényességgel valósíthassuk meg.

Célunkat, hogy az 1956-tal és a nemzetőrséggel foglalkozó történészeknek, helytörténészeknek, levéltárosoknak, meghívásos alapon évente lehetőséget biztosítunk, hogy kutatási eredményeiket a közönség, elsősorban pedig az egykori nemzetőrök elé tárják, immár harmadik éve teljesítjük.

Mindhárom konferencia alkalmat biztosított arra is, hogy az egykori résztvevők, és a témával foglalkozó történészek találkozzanak egymással, megismerjék egymás nézőpontjait. Az előadások közt külön erre a célra rendelkezésre álló időben mindig akadt hozzászóló, aki saját személyes élményével egészítette ki a hallottakat.

Köszönetünket fejezzük ki dr. Schmitt Pál köztársasági elnök úrnak, hogy elvállalta a konferencia fővédnökségét. Köszönjük dr. Horváth Miklós úrnak, hadtörténész egyetemi tanárnak, hogy levezető elnökként szerepet vállalt a rendezvény lebonyolításában. Köszönjük dr. Kovács Vilmos úrnak, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának, hogy helyet biztosított a rendezvénynek. Köszönjük az előadóknak, hogy vállalták a felkérést, valamint köszönet illeti az egyesület tagságát, akik nagy számban vettek részt az eseményen, és hozzászólásaikkal gazdagították azt.

A konferencia előadásainak anyagai tanulmány, illetve összefoglaló formájában olvashatók a kiadványban, a programmal megegyező sorrendben. A kiadvány reményeink szerint hozzájárul a történelmi időkben magának dicsőséget szerzett, hazájukért számos megpróbáltatást vállaló nemzetőrök jobb megismeréséhez.

Ezzel a kötettel is emléket akarunk állítani az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik meghatározó csoportjának, intézményének, valamint így

szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy az egykori nemzetőrök elfoglalhassák méltó helyüket a magyar történelemnek ebben a meghatározó pillanatában.

Budapest, 2011. november 23.

Bokodi-Oláh Gergely

NEMZETŐRJELVÉNY – TUDOMÁNYOS KONFERENCIA A NEMZETŐRSÉGRŐL

Időpont: 2011. május 18. 09:00-12:30
Helyszín: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Díszterem
Cím: 1014 Budapest Kapisztrán tér 2-4.
Szervező: Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa

Fővédnök: Dr. **Schmitt Pál** a Magyar Köztársaság elnöke
Levezető elnök: **Horváth Miklós** DSc. nyá. ezredes PPKE-BTK egyetemi tanár
A megjelenteket köszöntik:
Dr. **Kovács Vilmos** ezredes, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka,
Válóczy István nyá. mk. dandártábornok, az egyesület elnöke

PROGRAM

Dr. **Kedves Gyula** ezredes HM-HIM Hadtörténeti Múzeum igazgató:
Az 1848-49-es nemzetőrség (20')

Germuska Pál PhD 1956-os Intézet intézeti titkár:
Az 1956-os események Komárom-Esztergom megyében, különös tekintettel a nemzetőrségre (20')

Somfai Balázs főlevéltáros Veszprém Megyei Levéltár igazgatóhelyettes:
Amit a hatalom tudni vélt Veszprém megye ötvenhatjáról. Az 1959-es összefoglaló rendőri jelentés megállapításai a megye városaiban működött nemzetőrökről (20')

kérdések, hozzászólások az elhangzottakhoz (30')

kávészünet (15')

Dr. **Valuch Tibor** Debreceni Egyetem egyetemi docens:
Az 1956-os forradalom szereplői: Nemzetőrök Hajdú-Biharban (20')

Tyekvicska Árpád Nógrád Megyei Levéltár igazgató:
Az 1956-os események Nógrád megyében, különös tekintettel a nemzetőrségre (20')

Váradi Natália PhD II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola főiskolai tanár:
Deportálások Magyarországról a Szovjetunióba 1956-ban (20')

kérdések, hozzászólások az elhangzottakhoz (30')

büféebéd (45')

RÖVIDÍTÉSEK

ÁBTL – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
AKÖV – Autóbusz-közlekedési Vállalat
ÁVH – Államvédelmi Hatóság
BM - Belügyminisztérium
d. – doboz
DISZ – Dolgozó Ifjúság Szövetsége
DNP – Demokrata Néppárt
fcs. – fondcsoport
FKgP – Független Kisgazdapárt
HBML - Hajdú-Bihar Megyei Levéltár
HL – Hadtörténelmi Levéltár
HM-HIM – Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum
jkv. – jegyzőkönyve
k. - kötet
KGB - Komityet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi (Állambiztonsági Bizottság)
KMÁL - Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár
KMKA - Katonai Műszaki Kisegítő Alakulatok
MÁVAUT – Magyar Állam Vasutak Autógépkocsi-üzeme
MDP – Magyar Dolgozók Pártja
MÉP – Magyar Élet Pártja
MÖHOSZ - Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség
MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt
MTI – Magyar Távirati Iroda
NML – Nógrád Megyei Levéltár
ő. e. – őrzési egység
PPKE-BTK – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
sz. – számú
SZKP KB - Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága
UÁHA - Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma
UNyO KT – (a KGB) Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület
üi. – ügyirat

Tisztelt Nemzetőrök!
Tisztelt Konferencia!

„*Mert mindaz, ami e hazában gyenge, drága és szent: szűz és hölgy, kisded és ősz, tűzhely és család, ország és nemzet, vagyon és élet, erény és törvény, szabadság és béke, a haza minden kincse a nemzetőrre bízva vagyon…*”

Egy 1848 augusztusában keltezett, besztercei toborzó levél fogalmaz így a nemzetőrök feladatáról. S valóban, ez a nemes hagyományokkal rendelkező magyar nemzetőrök legnagyobb erénye: hogy súlyos történelmi időkben, önként vállalt elköteleződéssel védték a rendet, a békességet, a vagyont, a biztonságot, a polgárokat. A közösségből érkezve, a közösségért dolgozva.

1956-ban ugyanez a hazaszeretet hívta ismét életre a nemzetőr csapatokat. Ugyanez a természetes odaadás, ez a felelősségérzet, ez a készség a szolgálatra. S ha nem alakul olyan drámaian 1956 ősze, bizonyára azt is megmutathatták volna, milyen erényekkel tudják gazdagítani a nemzetőrök a nyugodt építkezés korát, hogyan képesek szolgálni egy megerősödött, szabadságában kiteljesedett hazát.

A békés honvédelem végül mégiscsak megadatik, hiszen *Az 1956-os Nemzetőrég Hagyományápoló Tanácsa* ma is fontos feladatok letéteményese. Segíti a bajtársakat, megjeleníti a szabadságharcos erényeket a magyar társadalomban. S miként a mai konferenciával: számon tart és feltár, tudományos igényű történelemszemlélettel szembesít minket a múlttal. Rögzíti az ismereteket, nehogy feledésbe merüljenek. Különösen fontos, hogy tanácskozásaikon a történészi és levéltárosi szakma összegyűjti nem csak a pesti eseményeket, de a vidéki történések részleteit is.

Mindezeket figyelembe véve, örömmel vállaltam el ünnepi konferenciájuk fővédnökségét, s nagyon sajnálom, hogy hivatali kötelezettségeim miatt személyesen nem lehetek ma Önökkel.

Tudom, a Hagyományápoló Tanács szívügyének tekinti, hogy az egykor büszkén viselt nemzetőr jelvények napjainkban is arra méltó személyek birtokába kerüljenek. Őszintén kívánom, hogy tevékenységük révén a múlt is méltó helyére kerüljön mindannyiunk szívében, a közös emlékezetben!

Budapest, 2011. május 18.

Dr. Schmitt Pál

Fogunk között homok csikordul,
kezünk a kőbe mar,
hideg szívünkben alvadt vér rezeg,
tépett sebünkön gennyes ing a var.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Bajtársak!

Rendhagyó módon idézettel kezdtem köszöntőmet. A vers, amelynek további versszakait is beépítettem beszédembe, egy, az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűzben, 18 és fél éves korában életét vesztett diákköltőtől származik.

Az 1956-os szabadságharcban a magyarság újra felemelkedett létének egyik mélypontjáról, a kortársaknak mégis úgy tűnt a forradalom ismét a nemzet elbukásával végződött. De a néhány napra kivívott szabadság megindított egy olyan folyamatot, amely – más tényezők közrehatása mellett – bő három évtized múltával a kelet-közép-európai nemzetek feleszméléséhez és a szovjet birodalom széthullásához vezetett.

A szovjet birodalom létét a hagyományos európai hatalmak erővesztése, a másik felemelkedő szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok távolisága, a pánszlávizmus egységesítő ereje, a boldog jövőt hirdető ideológia, és az erős birodalmi hadsereg biztosította. Gyöngeségét az állam- és a gazdaságalkotó alapelvek hibáin túl etnikai problémák okozták. Bár – úgymond – lenini alapon megoldották a nemzetiségi kérdést, nem tudtak mit kezdeni a birodalomalkotó orosz, illetve a többi nemzet és nemzetiség még a cári időkből örökölt ellentétével; ami nem csupán a Szovjetunió állami, de a szovjethatalom külső birodalmi határain belül, így Magyarországon is tapintható volt.

A magyar nemzet két forradalma egyszerre volt soron következő tagja és mindegyik másiktól eltérő alkotója az 1848-ban Európán végigsöprő Népek Tavaszának, illetve az 1953-tól 1989-ig tartó feleszmélési folyamatnak.

Betagolódott a többi mozgalmak közé, 1848–1849-ben mint a polgári rend megteremtésének kísérlete; 1956-ban pedig mint annak – legalább részbeni – visszaállítására tett próbálkozás. Rokoníthatóak más mozgalmakkal annyiban, hogy összefonódtak a nemzeti függetlenség megteremtésének céljával, de egyediek voltak abban, hogy az általuk teremtett demokráciát, mindkét forradalom fokozatosan szélesítette. Ez pedig óriási tett volt a forradalmi lelkesedés mindennapjai közepette. Gondoljunk csak arra, hogy példának okáért a Nagy Francia Forradalom vagy az orosz Októberi Forradalom „felfalták gyermekeiket", fokozatosan szűkítették a demokratikus elemek sorát, végül diktatúrába torkolltak.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, amíg a birodalmon belül birkózott az uralkodóházzal, bírta a legtöbb ország és nemzet rokonszenvét. Mihelyst azonban kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, a szimpátia eltűnt. A rendpárti Európa ettől kezdve nem látott mást a magyarokban, mint államfője ellen fegyvert fogott rebelliseket. Ez volt az a pont, ahol a nemzet két óriása, Kossuth Lajos és Széchenyi István életpályája végzetesen elvált. Pedig Debrecenben nem köztársaságot proklamáltak, Magyarország a detronizáció ellenére is király nélküli királyság maradt...

Az 1956-os forradalom kezdetben bírta a szabad világ és az elnyomott nemzetek együttérzését, s nem egy, reformokra hajló kommunista vezető rokonszenvét is. Mihelyst azonban kimondta, hogy célja egy semleges Magyarország kialakítása, a szimpátia eltűnt. A rendpárti Európa és a nagyhatalommá nőtt USA ettől kezdve nem látott mást a szabadságharcát vívó magyar nemzetben, mint a világháború rémét felidéző rebelliseket. Ez volt az a pont, ahol a forradalmat addig – legalábbis részben – vezető reformkommunista elit és a feltámadó polgári rend pályája végzetesen elvált. Pedig Budapesten csak a Varsói Szerződésből való kilépést proklamálták, Magyarország a sztálinisták trónfosztása ellenére is népköztársaság maradt...

Noha mindkét forradalom tüzében létrejött kezdetben a nemzeti egység, a szakítás a mindennapok hamis biztonságával tovább mélyítette a meglévő belső ellentéteket. Az 1848–1849-ben, 1956-ban, s 1989-ben újra és újra az európai haladás élvonalába ugrott Magyarország több pártra szakadtan vívta

élet-halál harcát. Arról, hogy ez milyen erőfeszítést kívánt a nemzettől, Szent Istvántól Károly Róberten át Hunyadi Mátyásig és Szapolyai Jánosig minden magyar király, Koppánytól Vatán át Szilágyi Mihályig és Apafi Mihályig minden felkelő emléke sokat regél. A keleti magyar, a népvándorlás egy kései csapataként, Európa közepén megtelepedve, védelmezője lett a Nyugatnak a keletről átcsapó hullámokkal szemben, amelyek ívét Batu kántól, a hazánkra törő tatárok vezérétől Kara Musztafán, a Bécset utolsóként ostromló török nagyvezíren át Malinyin tábornokig, az 1956-os szabadságharcot leverő szovjet csapatok parancsnokáig rajzolhatjuk meg. E folyamatba illeszthetők a magyar szabadság zászlaját magasra emelő küzdelmek, így Báthori István, Bocskai István, Bethlen Gábor, Rákóczi György, Thököly Imre, Rákóczi Ferenc heroikus vállalkozásai, az 1848–1849-iki forradalom és szabadságharc, s az 1848-as forradalmárok és 1849-es honvédek dédunokáinak más történelmi környezetben, más folyamatok eredőjeként kirobbant 1956-os forradalma és szabadságharca. Mind 1848–1849-ben, mind 1956-ban sorskérdéssé vált a nemzet testéből felszakadó kiáltás:

Halljátok szavamat, emberek, s te vén Európa:
magyar sírok felett bolyong az őszi szél,
magyar sírokra ejt fehér könnyet a tél,
Csepelen, a Károlyi kertben, Budán.
Sírj, legjobbjaid hullanak, tespedt Európa!
Szabadság – szivárványa vagy csak
az őrült emberi képzeletnek...

Ebbe a sorba illeszkednek 1956 hősei, köztük a nemzetőrök, akik belülről átélve, felismerték a rendszer hibáit, s amikor kellett, a tettek mezejére lépve védték a magyar nemzet bimbózó szabadságát, majd annak eltiprását követően, ugyancsak nemzetükért, emelt fővel szenvedték el a megtorlást. Ezért nevezhetjük őket nem csupán akkor alakított fegyveres testületük elnevezése, de valóságos történelmi szerepük után is igazi nemzetőröknek.

Dicsőség és hála nekik, az akkori nemzetőröknek, s dicsőség és hála

Önöknek, Bajtársaim!

Legyünk büszkék forradalmainkra, eredményeinkre, törekedjünk a jobbra de sose feledjük: elsősorban európaiak vagyunk, Szent István, Károly Róbert, Hunyadi Mátyás, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Nagy Imre és az 1956-os nemzetőrök nyomdokain!

Dr. Kovács Vilmos ezredes

Egy ötvenhatos elnökségi tag gondolatai a konferencia-kiadványokról

Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa gondozásában immár a harmadik konferencia-kiadvány jelenik meg. Ezek témája minden esetben az 1956-os nemzetőrség, ugyanakkor egy-egy előadás, tanulmány tiszteleg az 1848-49-es elődök előtt is. A kötetek gondos szerkesztéssel, hiteles tartalommal tárják az olvasók elé, amit a nemzetőrségről tudni kell és tudni érdemes.

Magam is résztvevője voltam és tanúja vagyok a forradalmi eseményeknek, és mint ilyen, bátran merem ajánlani ezeket a könyveket az egykori résztvevőknek, hozzátartozóiknak és minden érdeklődőnek. Sok könyvet, cikket, memoárt olvastam 1956-ról, a résztvevőkről, de olyat, mint ezek a kiadványok még nem! Itt ugyanis ellenőrzött tényekre, adatokra támaszkodva történészek, levéltárosok ismertetik sok ezer nemzetőr hiteles történetét. Az önkéntes, áldozatkész tevékenységét, a forradalmunk konszolidálásáért, kivívott értékeink biztosításáért folytatott harcot. Egyik kötetet sem tudtam letenni, amíg végig nem olvastam, és mikor a végére értem, újra elkezdtem őket elölről.

E kiadványok erénye, hogy abban a sokszínűségben ismertetik a nemzetőrök tevékenységét, amilyenek maguk az 1956-os események és az azokban résztvevők nézetei, tettei is voltak. Mégis arról szólnak, hogy a sokféle gondolkodású honfitársaink akartak és tudtak 1956-ban néhány létfontosságú célért együtt cselekedni!

Az elkövetkező években tervezett kiadványokkal teljes és hiteles képet kapunk majd 1956-os forradalmunk egyik fontos oszlopának, fegyveres erejének történetéről, a nemzetőrségről.

Földvári Rudolf
Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa
elnökségi tagja

Kedves Gyula

Nemzetőrség 1848-49-ben[1]

1848 áprilisában, a polgári átalakulás lázában élő Magyarországon a legkülönfélébb egyenruházatban, vagy legalábbis valamiféle uniformizált öltözetben tényked̋, nem is mindig fegyveres, de szemmel láthatóan sokkal inkább polgár-, mintsem katonaember tűnt fel. Pesten találkozhattak fekete posztóból készült Zrínyi-dolmányos vitézzel épp úgy, mint zöld színű bő zubbonnyal, vagy fehérítetlen egyszerű zsávoly atillával és vitorlavászon pantallóval öltöztetett fegyveressel. Győrben kék posztóatillás, szürke pantallós alakulat emberei, Pozsonyban a polgárőrség németes divatú egyenruhája mellett, a sötét színű jurátus öltözetben vagy „francia szabású blouseban" járőröző fegyveresek tűntek fel. Csak az elnevezésük volt egységes: a szinte osztatlan tetszést elnyerő nemzetőr. Hogy mi is volt valójában a nemzetőr, az mindmáig félreértések, viták tárgya, amin nem is igen lehet csodálkozni a korabeli hírlapi tudósítások, levelezések, sőt még a törvényhatóságok és állami szervek intézkedéseinek ismeretében, amiből kiderül, hogy a kortársak számára sem volt ez egyértelmű. Mi sem bizonyítja ezt jobban annál, hogy a nemzetőrség szervezését és felügyeletét ellátó Országos Nemzetőrségi Haditanács 1848. szeptember végén jónak látott kiadni egy több száz példányban nyomtatott röplapot, amelyben ismerteti a nemzetőr nevet viselő különféle alakulatok, szervezetek és testületek rendeltetését, alárendeltségi és függelmi viszonyait. Ennek ellenére továbbra is a legnagyobb összevisszaságban használták a különböző elnevezéseket.

A '48-as nemzetőrséggel kapcsolatban a legalapvetőbb dolog azt leszögezni, hogy nem tekinthető katonaságnak, ami azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna a forradalom védelmében meghatározó jelentőségű fegyveres testület. S mindjárt hozzátehetjük azt is, hogy két nemzetőrség is létezett. Az első, mint a forradalom szülötte, spontán szerveződésű fegyveres erő, majd az ezt májusban felváltó, már az országgyűlés által elfogadott törvény alapján szerveződő végleges forma.

[1] Az írás a szerző *Magyar Nemzet*ben 2011. március 15-én megjelent cikkének átdolgozott, bővített változata.

A nemzetőrség a forradalomnak, ha nem is az első, de legalábbis másodszülött gyermeke volt. Pesten rögtön a sajtószabadság kivívása után jött létre, másodikként a legendás 12 pont követelései közül. A forradalmat diadalra juttatók álmát március idusának éjszakáján már a polgárőrség vigyázta, s másnap a Rendre Ügyelő Választmány (voltaképpen a főváros irányítását a kezébe vevő testület) már ki is hirdette, hogy az 1500 fős létszámra emelendő „polgári őrsereg… mint nemzeti őrsereg nemzeti színekkel ékesíttessék". Ugyanakkor Pozsonyban maga az országgyűlés vett részt a nemzetőrség felállításában, amelynek soraiban együtt szolgált az alsótáblán politizáló képviselő a főrendiház mágnás tagjával és a karzatról a nemzet akaratának egyre nagyobb határozottsággal hangot adó jurátus országgyűlési ifjúval, valamint a városi iparos legénnyel. Másnap Székesfehérváron, harmadnap pedig már Szegeden és Szabadkán is nemzetőrség alakult a helyi polgárőrség kibővítésével.

Ekkor még nem volt eldöntött tény, hogy mi is legyen a nemzetőrség funkciója. A minta, a francia forradalom nemzeti gárdája adott volt, nálunk mégsem teljesen abban a formában valósult meg, mint ahogy a másik történelmi előzmény, az amerikai függetlenségi háborút sikerre vivő milíciák is csak részben jelentettek fogódzót. Bár a forradalom radikális szárnya az önálló magyar hadsereg megteremtését kívánta elérni a nemzeti őrsereg néven szerveződő fegyveres erő felállításával, elképzelésével kisebbségben maradt. A miniszterelnökké kinevezett gróf Batthyány Lajos úgy vélte sokkal fontosabb a magyar kormány alárendeltségébe vonni a császári-királyi hadsereg magyar katonaságát, mert ezzel jól képzett, kitűnően felszerelt profi hadsereget állíthat egy csapásra a haza szolgálatába.

A kormány hadügyi politikájának a kulcsát az ország katonasága feletti hatáskörének elismertetése jelentette. Különös fontosságúvá emelte a kérdést, hogy az udvari körök számára a legfájóbb tüskét az önálló magyar hadügy jelentette, ezért a magyar felelős kormánynak elsősorban ehhez a tárcához tartozó jogkörét igyekezett csorbítani. Bonyolította a dolgot a birodalom sajátos katonapolitikája is, amely katonasága állomásoztatásánál alapelvnek tekintette, hogy az alakulatokat a kiállító tartományokon, országokon kívül helyezze el, lehetőleg olyan közegbe, ahol a legénység és a lakosság nem érti egymás nyelvét. Így a rendfenntartó feladatokra is igénybe

vett katonaság nehezebben tudott szót érteni az esetlegesen meggyőzésükkel próbálkozó elégedetlen elemekkel. Emiatt a magyar katonaság túlnyomó része az ország határain kívül, elsősorban Itáliában, kisebb mértékben Galíciában, illetve cseh és morva területen és az osztrák tartományokban teljesített szolgálatot. Magyarországon főként szláv, kisebb részt olasz legénységű alakulatok állomásoztak. Ilyen körülmények között a kézenfekvőnek tűnő megoldás, hogy a magyar kormány a magyar katonaság felett diszponáljon nem egykönnyen volt végrehajtható. Különösen úgy nem, hogy Észak-Itáliában hadiállapot volt, s a birodalom fegyveres erejének szerves részeként ott lévő magyar ezredek harcban álltak a Szárd-Piemonti Királyság csapataival és a helyi felkelőkkel. De a galíciai forrongások és a bizonytalan csehországi helyzet sem kedvezett a magyar kormány azon szándékának, hogy megszerezze a rendelkezést ottani csapatai felett. Az udvar, sőt a bécsi forradalom nyomán létrejött osztrák kormány is úgy vélte, a magyar kormány rendelkezési joga nem terjedhet ki Magyarországon kívül eső tartományok által felállított alakulatokra, még ha azok magyar területen állomásoznak is. Ebben a helyzetben a legcélszerűbb megoldásnak a magyar ezredek hazavezényeltetése kínálkozott, amire a kormány a legnagyobb erőfeszítéseket tette.

Batthyány terve ugyan csak részben valósulhatott meg, de végül is ez a 30.000 főt meghaladó profi katonaság lett a szabadságharc hadseregének a váza, a honvédsereg önkénteseinek, újoncainak a kiképzője, igazi tanítómestere. Csak ez tette lehetővé a szabadságharc kibontakozását, és hogy a téli hadjárat vesztes csatái ellenére is ki tudta vonni magát a honvédsereg a megsemmisítő csapások alól, hogy 1849 tavaszán a Tisza mögül kitörve ámulatba ejtse sikereivel Európát, s kétségbeesésbe a császári hadvezetést.

Batthyány helyes helyzetfelmérése vezetett oda, hogy a nemzetőrség lett a polgári forradalom legsajátosabb terméke, tulajdonképpen a magyar polgári átalakulást szimbolizáló testület. Ehhez azonban rendezni kellett a felállításának feltételeit, aminek a jogi alapját az országgyűlés által elfogadott, és az uralkodó által április 11-én szentesített 1848. évi törvények XXII. törvénycikke jelentette. Az egyszerűen csak nemzetőri törvénynek nevezett passzus alakította ki a nemzetőrség végleges formáját, ami jelentősen különbözött a március 15-ét követő napokban szerveződő

nemzetőrségtől. Abba a nemzetőrségbe még „minden becsületes ember” vagy „minden hazafi” beléphetett, önkéntes alapon folyt a szervezése egyértelműen a forradalom fegyveres védelmének megteremtése szándékával. Rövidesen megjelentek a forradalom radikalizálódásától tartó vélemények is, amelyekben a nemzetőrségnek már a rend fenntartásában szántak vezető szerepet „a kicsapongások vagy idő előtti követelések” megakadályozásában, sőt a „minden netáni mozgalmak” megfigyelésében. A nemzetőri törvény aztán világossá tette, hogy a nemzetőrség a forradalmi kormány fegyveres támaszaként – miután az ország nem volt hadiállapotban, sőt kifejezetten a birodalmon belüli békés együttműködés politikáját hirdette – a közrend, közbiztonság és a magántulajdon védelmének legfontosabb eszköze lesz, ahogyan akkoriban mondták: a köz- és vagyonbátorság őre. A polgári forradalom legjellegzetesebb vívmánya született meg ezzel, ahol az államot fenntartó polgár a belrend fenntartásának a jogát immár magának biztosítja, illetve azért felelősséget is vállal. (Addig ez a feladat, ha úgy tetszik jog az uralkodó szolgálatában álló katonaságé volt.) „A személyes és vagyonbátorság, a közcsend, a belbéke biztosítása” az állam polgárának nem csak joga, de kötelessége is lett. Ez hozta magával azt, hogy a nemzetőri szolgálat egyrészt kötelező lett, másrészt vagyoni cenzushoz kötött joggá vált. A törvény azokat a 20-50 év közötti férfiakat kötelezte nemzetőri szolgálatra, akik fél jobbágyteleknyi földtulajdont vagy évi 100 pengőforint tisztajövedelmet, illetve 200 pengőforint értékű házat vagy más ingatlantulajdont birtokoltak. Ez a kormány becslése szerint 1 millió főnyi embert kötelezett volna nemzetőri szolgálatra, azonban a nemzetőri összeírások alapján úgy tűnik, hogy a tényleges létszám Erdély nélkül aligha haladta meg a 400 ezer főt. A nemzetőrség felállítását a helyi törvényhatóságok (mai terminológiával önkormányzatok) végezték, s polgári felügyelet alatt is maradtak. Csak a polgári elöljáróság utasítására léphetett szolgálatba a nemzetőr, és fegyveres alkalmazásukhoz is a törvényhatóságok hozzájárulása kellett. Lakóhelyén történő szolgálatteljesítésért nem illette juttatás a nemzetőrt, a törvényhatóság határain belüli alkalmazás esetén a vármegye látta el, azon kívül az állam fizette a katonaságéval megegyező zsoldot és ellátást. A nemzetőröket zászlóaljakba, illetve lovas osztályokba szervezték. Tisztjeiket maguk választották, de az alakulatok élére kerülő

őrnagyokat már a nádor nevezte ki a kormány előterjesztésére. Míg a tisztek választásánál nem volt kötelező a katonai előképzettség megléte, a nemzetőr őrnagyok kinevezésénél ez meghatározó szempont volt. Így lett a szabadságharc két későbbi kiváló honvéd tábornoka is nemzetőr őrnagy – Pesten Nagysándor József, illetve Sáros megyében Dessewffy Arisztid, (mindketten nyugalmazott huszárkapitányok).

A nemzetőrök aránya a lakosság 5-6%-át tette ki a vármegyékben, s nagyjából a dupláját a városokban. Kiemelkedő volt a nemzetőrök aránya a Baranyában közel 10%-kal, és a 8%-ot meghaladó Hajdú Kerületben, illetve Tolnában. A városok közül Szeged emelkedett ki magasan a 20%-ával, amit Esztergom követett 13%-kal. A legnagyobb létszámú városi nemzetőrség már csak lakosságszámából következően is Pesten volt, s ez egyúttal a legradikálisabbnak is bizonyult, legalábbis 1848 tavaszán. ’48 józan gondolkodására, az összefogás előtérbe helyezésére jellemző módon azonban a törvényeknek megfelelő átalakítására itt is rendezett módon került sor, pedig itt kerültek ki legnagyobb számban a nemzetőrségből a vagyoni cenzus miatt azok, akiket a radikálisok a forradalom motorjának, igazi hajtóerejének tartottak. Ekkor mondott le rangjáról a márciusban századosnak megválasztott legendás költő-forradalmár Petőfi Sándor is. Nem dacból, hanem igazodva a nemzetőri tisztikar kollektív döntéséhez, hogy lemondásukkal segítsék elő a zökkenőmentes átszervezést. Az már más kérdés, hogy az akkor politikailag átmenetileg elszigetelődő költőt nem választották újra tisztté, s maga sem sietett az elveinek már kevésbé megfelelő típusú nemzetőri szolgálat vállalásával, amit jól illusztrál, hogy századának névsorában a legutolsó, 218. sorszámú helyén van bejegyezve, igaz a hangzatos és megtisztelő „koszorús költő” foglalkozás megjelölésével.

A nemzetőrség a törvény szerint a rendvédelmi feladatok mellett szükség esetén hadszíntéri feladatok ellátására is mozgósítható volt, tehát a katonaság kiegészítésére is be lehetett vetni. Ebben az esetben a mozgósított nemzetőr alakulat a hadszíntéri alkalmazás során a hadügyminiszter felügyelete és a hadszíntéri parancsnok vezénylete alá került. Ez azonban a legtöbb esetben komoly problémákat hozott felszínre. Még az volt a legkisebb gond, hogy fegyverzetük, felszerelésük messze elmaradt a kívánalmaktól. Igazából a kiképzetlenség volt a baj, s leginkább az, hogy

egy-egy mozgósított, akkori terminológia szerint „kimozdított nemzetőr zászlóalj” csak néhány hetes szolgálatot vállalt, hiszen a termelőmunkából kellett kiszakadniuk. A szerb felkelés miatt mozgósított alföldi nemzetőrök ráadásul a legfontosabb mezőgazdasági idénymunka, az aratás kellős közepén kellett, hogy elvonuljanak – képzelhető milyen lelkesedéssel! Mire pedig úgy-ahogy belejöttek volna a hadszíntéri szolgálatba, indultak haza, esetenként úgy is, hogy be sem várták a váltásukra nem időben érkező új nemzetőr alakulatot. Ezzel megoldhatatlan probléma elé állították a hadszíntéri parancsnokot, mert az őrvonalon támadt rést nem volt mivel lezárni. De még a viszonylag jól felszerelt, fegyelmezettebb nemzetőr alakulatokat is csak kisegítő feladatokra lehetett alkalmazni, hiszen nem voltak a sorkatonasághoz mérhető kiképzett állapotban, alkalmazásuk mégis ugyanannyiba került, mint a katonaságé. 1848 augusztusában már ötvenezernyi nemzetőr teljesített hadszíntéri szolgálatot. Jellačić-csal szemben a Dráva vonalat 26-28 ezer nemzetőr őrizte, a szerb felkelők ellen összevont katonaságot pedig 22 ezer támogatta.

Nyilvánvalóvá vált, hogy célszerűen csak eredeti, rendvédelmi feladatkörük ellátására lehet alkalmazni a nemzetőrséget, harctéri alkalmazásukhoz új formát kell keresni. A szabadságharc kiteljesedésével tömeges harctéri alkalmazásukra már nem is került sor. Helyőrségi szolgálatot, katonai szállítmányok kíséretét, biztosítását, a fontosabb objektumok őrzését, a nemzetiségi felkelőktől a honvédsereg által birtokba vett területek pacifikálását látták el, amelyeknek már eleget tudtak tenni. Az orosz intervenció okozta válsághelyzetben rendelték el újra a tömeges mozgósítást, de már senki nem fűzött komolyabb reményt az alkalmazásukhoz. Óvakodtak is a reguláris katonasággal való szembeállításuktól, s amikor 1849. augusztus 1-én mégis harcra kényszerültek az orosz hadsereggel az I. hadtest oldalán, megsemmisülésük törvényszerű volt. Kedvező körülmények között – amikor nem első vonalbeli sorkatonasággal kellett megütközniük, s harcukat saját reguláris katonaság támogatta – komoly sikereket is el lehetett érni a nemzetőrséggel, mint 1848 októberében Ozoránál vagy Nagykanizsa visszafoglalásánál. Jellemzőbb volt azonban a novemberi dési ütközethez hasonló kudarc, amit még a

nemzetőröket a harctérre bocsátó hazai közönség is gúnydallal honorált Szatmárban:

„Még az ágyú nem is szólt
Mán a gatya tele vót”.

A nemzetőrséget irányítás szempontjából a miniszterelnök hatáskörébe utalták, s Batthyány 1848. szeptember végéig ténylegesen el is látta a testület irányítását. Április 20-án létrehozta az addig helyi irányítás alatt szerveződő nemzetőrség központi összefogására az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot. Elnökévé Ottinger vezérőrnagyot nevezete ki, akinek tiszte csak a honvéd zászlóaljak szervezésének elhatározásáig tartott. Utóda Baldacci Manó ezredes már a miniszterelnök közvetlen felügyelete alatt tevékenykedett. Elsődleges feladata – a honvéd zászlóaljak toborzásának megkezdése mellett – a hivatal szervezeti kereteinek kiépítése és a hadseregszervezés valamennyi fontos területének lefedése volt. Tevékenysége a hadügyminisztérium kiépítésével párhuzamosan folyt, mivel Batthyány határozottan elkülönítette a nemzetőrség és a honvédség ügyeit a hadügyminiszter feladatkörétől. Így aztán a miniszterelnök tulajdonképpen egy második hadügyminisztériumot vezetett hivatali ideje végéig.

A hivatal hatásköre kiterjedt a honvédség toborzására, felszerelésére, felfegyverzésére, kiképzésére és táborba indítására. Előkészítette a tiszti kinevezéseket, majd előléptetéseket, és fegyelmi jogkörrel is rendelkezett. A nemzetőrség központi irányításának katonai feladatait látta el, hozzá tartozott a nemzetőri mozgósítás megszervezése és a tábori szolgálatra kirendelt nemzetőr alakulatok ellátása. 1848 augusztusában és szeptemberében feladata lett az önkéntes nemzetőrség szervezése, kiképzése, felfegyverzése és hadszíntérre indításának előkészítése. Az egyre nagyobb hatáskörrel rendelkező hivatal Batthyánynak azt a szándékát tükrözte, hogy ha fel kell adni a megbékélés érdekében a magyar hadügyminisztériumot, ne maradjon irányító szerv nélkül a kormány önállóságát biztosító magyar fegyveres erő. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács életrevalóságát bizonyítja, hogy az őszi hadseregszervezés központi szerve is ez lett, majd pedig amikor sor került a hadügyminisztériummal történő összevonására, osztályai szervesen illeszkedtek be a minisztérium rendszerébe, vezetői pedig minisztériumi osztályok élére kerültek.

A nemzetőrség megteremtésének legfontosabb, legmaradandóbb katonai vonatkozású értékét az jelentette, hogy törvényes keretet biztosított az új típusú nemzeti katonaság megteremtéséhez. A törvényesség betartására aggályosan ügyelő Batthyány miniszterelnök – miután szentesített törvény hiányában nem rendelhetett el újoncozást – a nemzetőri törvényt használta fel az önkéntes alapon szerveződő honvédség megteremtésére. A május 16-án közzétett toborzó felhívásban még „rendes nemzetőrség"-be való belépésre szólítják fel a hazafiakat, ami néhol önkéntes nemzetőrként is megjelenik, hogy június elejétől már következetesen honvédnak nevezzék a valójában katonai szolgálatot vállaló önkénteseket. A dolgot egy jogi furfanggal tették törvényessé, ugyanis a nemzetőri törvény kivételes esetben megengedte a vagyoni cenzust el nem érők esetében is a nemzetőri szolgálat vállalását, ha „érdekeltek az alkotmányos rend fenntartásában". Így alakult ki a szabadságharc hadseregének a magva, az a 10 ezer főnyi önkéntes haderő, amelynek tagjai előbb papíron nemzetőrök lettek, hogy honvéddé válhassanak. Amikor március 16-án megjelentek a főváros utcáin a toborzó felhívások, mindenki számára egyértelművé vált, hogy a hároméves szolgálatot vállaló, a sorkatonák zsoldját meghaladóan fizetett önkéntesek, akiknek tisztjeit is a sorkatonaság aktív vagy kilépett tisztjeiből toborozzák, a reguláris hadsereg követelményei szerint szerveződnek majd. Így vált a nemzetőrség felügyeletére létrehozott Országos Nemzetőrségi Haditanács a hadseregteremtés legfontosabb szervévé.

Tulajdonképpen ugyanez játszódott le 1848 augusztusában és szeptemberében, amikor önkéntes nemzetőröknek nevezett alakulatokat állítottak fel. Legénységük elvileg a nemzetőrök közül került ki azon önként jelentkezők közül, akik több hónapi vagy „a harc végeztéig" tartó harctéri szolgálatot vállaltak. Ezek döntő többsége az ősz folyamán honvéd zászlóaljjá alakult, s beolvadt a reguláris haderőbe.

A tábori szolgálatra mozgósított nemzetőrök bevetésének kudarca arra késztette Batthyányt, hogy új megoldást keressen a nemzetőrök alkalmazására. Ugyanis az egyes megyék, városok nemzetőrségéből mozgósított egységek, amelyeket azután mobilizált, vagy kimozdított nemzetőrségnek elnevezve rövid, néhány hétig terjedő időre a hadműveleti

területre vezényeltek, nem feleltek meg a hadszíntéri követelményeknek. Nem jelentettek megfelelő erőt a határon túli szerb fejedelemség támogatását élvező szerb felkelőkkel szemben, akik között tömegesen harcoltak a császári-királyi hadsereg szerb nemzetiségű határőrei. Az önkéntes nemzetőrség megszervezésére a gondolat megszületésétől számítva mintegy két hónap alatt került sor. Még mielőtt a gyakorlatban igazolódott volna a nemzetőrség harctéri alkalmatlansága, már felvetődött egyes kormányférfiakban más lehetőségek keresése. 1848. július 19-én az állami költségvetés túlzott megterhelése miatt aggódó pénzügyminiszter, Kossuth Lajos a nemzetőrök közül toborzott önkéntes csapatok szervezésére tett javaslatot levelében a hadügyminiszternek, illetve a nemzetőrség fölötti közvetlen felügyeletet gyakorló Baldacci Manó ezredesnek. Szerinte a „mozgó" nemzetőrség helyett csak olyan nemzetőröket kellene hadszíntérre indítani, akik nem csak rövid időre, néhány hétre, „hanem amennyi időre szükség van, arra önként vállalkoznának". Rövidesen Mészáros Lázár hadügyminiszter mérte fel a lehetőségeket, s ennek nyomán Batthyány 1848. augusztus 13-án rendeletet adott ki az „önkéntesen ajánlkozó erős, egészséges egyénekből álló" nemzetőri csapatok felállítására. Az új típusú nemzetőrség végleges formáját a kormány augusztus 27-i rendelete szabta meg. A legénység kiállítása a törvényhatóságok feladata lett, akik az ország négy kerületében létesített táborokba küldték a harctéri szolgálatot vállalókat. A kerületi táborokban került volna sor a harci alkalmazásra képes alakulatok összeállítására, azok alapvető kiképzésére és felszerelési hiányosságaik pótlására.

A táborok kijelölése is gondos stratégiai tervezésről árulkodik. Egyértelmű, hogy a dunántúliakat összegyűjtő pápai tábort a Jellačić készülő támadása ellen összegyűjtött fegyveres erő, az ún. drávai őrvonal támogatására szánták. A tiszántúli kerületben felállított aradi tábort a Délvidéken a szerb felkelők ellen küzdők segítségére szervezték. A váci és szolnoki tábort (a dunáninneni, illetve a tiszáninneni kerület számára) pedig a helyzet változásának függvényében több célra is használhatták, hiszen hajóval viszonylag gyorsan el lehetett juttatni legénységüket a déli hadszíntérre, de talán még fontosabb volt az a tény, hogy a magyarországi vasútvonal két végpontján voltak. Így aztán mindkét helyről órák alatt

lehetett nagy létszámú, s a kormány számára megbízható fegyveres erőt a fővárosba juttatni, ahol megjelenésük döntő fordulatot adhatott az eseményeknek válságos helyzetben. Emellett Jellačić nagy erejű támadása esetén a vasútvonal igénybevételével meggyorsíthatták a két tábor csapatainak Dunántúlra való átdobását. Ezen körülmények avatták a váci és szolnoki tábort az önkéntes mozgó nemzetőrség két legfontosabb csoportosításává, s nem véletlen, hogy a szeptember végi és októberi hadműveletekben ezek a csapatok, s parancsnokaik (Ivánka Imre és Görgey Artúr) kiemelkedő szerepet játszottak. A törvényhatóságok többnyire eltekintettek attól, hogy csak a nemzetőrök közül toborozzák az önkénteseket, s jelentős „felpénz" ígéretével gyakorlatilag a társadalom minden rétegéből (a nyár eleji honvédtoborzáshoz hasonlóan) megengedték az önkéntes állítást. Így az önkéntes nemzetőr alakulatok felállítása gyakorlatilag katonaállítást jelentett, s a magyar hadseregfejlesztés rejtett tartalékát képezte.

Olyan, a szabadságharc későbbi időszakában meghatározó szerepet betöltő katonák kezdték az önkéntes nemzetőrség soraiban honvédő pályájukat, mint a legendás hírű Guyon Richárd tábornok (az 1. pest megyei önkéntes nemzetőr zászlóalj parancsnokaként), vagy a temesvári csatavesztés után még hadtestparancsnoki megbízatást kapó Patay István ezredes és a honvédsereg egyik legbátrabb, mindenesetre három ízben is kitüntetett hadosztályparancsnoka Rakovszky Samu ezredes (mindketten a szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóaljból), az erdélyi hadszíntéren pedig báró Kemény Farkas ezredes (a torda-aranyosszéki önkéntes nemzetőr zászlóalj parancsnoka volt).

Germuska Pál

Nemzetőrök Komárom megyében 1956-ban

Rövid tanulmányomban a nemzetőrség Komárom megyei megalakulását és tevékenységét kívánom összefoglalni, kiemelve a helyi sajátosságokat és az országos tendenciáktól eltérő jelenségeket.[2] Ezeket előzetesen a következőkben lehet összefoglalni:

1. Komárom megye, bár stratégiai fontosságú volt a szénbányászat miatt, kiesett a szovjet hadsereg fő csapásirányából és felvonulási útvonalaiból.

2. Emiatt sem a forradalom napjaiban, sem a november 4-i második szovjet intervenciót követően nem került sor komolyabb fegyveres összetűzésre a nemzetőrök és a szovjet erők között.

3. A megyében a tiltakozások és a fegyveres összetűzések dinamikáját a bányászsztrájk szabta meg, a konfliktusokban pedig már csak az addigra szétoszlott nemzetőrség fegyverei kaptak szerepet.

4. Egyes elszigetelt térségben, mint például a dorogi járás, átnevezett nemzetőrcsoportok tartották fenn a közrendet (a karhatalom helyett) november második felében is.

Az 1956. október-decemberi történések megértéséhez szükséges néhány alapinformáció a megye korabeli közállapotáról. Komárom már az 1950-es évek közepén az ország egyik legiparosodottabb megyéjének számított, barnakőszén-bányászata az ország széntermelésének több mint 20%-át biztosította. A megye két meghatározó vállalata a Tatabányai és a Dorogi Szénbányászati Tröszt voltak, 10–10 ezer főt meghaladó foglalkoztatotti létszámmal. Saját régiójában mindkét tröszt meghatározó és irányadó szerepet játszott, és a többi – legfeljebb 1500–2000 fős munkáslétszámot

[2] A megye 1956-os eseményeiről két, egymást részben átfedő tanulmányom is megjelent: Komárom megye. In: SZAKOLCZAI Attila (szerk.): *A vidék forradalma 1956. II. kötet.* Budapest (1956-os Intézet) 2006. [továbbiakban: GERMUSKA 2006a] 211–256.; illetve: Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban. In: BIRCHER Erzsébet – SCHULLER Balázs (szerk.): *Bányászok és bányászvárosok forradalma, 1956. Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére.* (Központi Bányászati Múzeum Közleményei 5.) Sopron (Központi Bányászati Múzeum Alapítvány) 2006. [továbbiakban: GERMUSKA 2006b] 73–115.

elérő – vállalat számára is orientáló szereppel bírtak. Kiemelt fejlesztését is a szénbányászatnak köszönhette a két szocialista város – Tatabánya és Oroszlány, ahová sok ezer új munkavállaló érkezett, erőteljesen próbára téve a megye és a két város humán infrastruktúráját.[3]

Az erőszakszervezetek közül a Magyar Néphadsereg erői meglehetősen egyenetlenül voltak elhelyezve a megye területén. Esztergomból az 1950-es évek elejétől szinte garnizonvárost csináltak, 1956 őszén a 7. gépesített hadosztály törzse volt elhelyezve a főszékesegyház melletti szemináriumi épületben. A hadosztály parancsnoka Mecséri János ezredes volt. A hadosztály kötelékébe tartozó egységek közül Esztergomban és Esztergom-Táborban (ma: Esztergom-Kertváros) helyezték el a 34. tüzérezredet, a 33. harckocsiezredet, az 51. légvédelmi tüzérosztályt, a 93. híradózászlóaljat, a 117. harckocsi tiszthelyettesi iskolát és a 104. harckocsi javító zászlóaljat.

A megyeszékhelyen nem volt helyőrségi laktanya, csak a Hunyadi János Lövész Tiszti Továbbképző Iskola. Ennek állandó oktatói–tiszti állománya 58 fő, hallgatói állománya 140 fő volt 1956 tavaszán.[4] Október 23-a után a tiszti iskolán 25-30 tiszt, és közel ugyanannyi honvéd állomásozott. Tóth József honvéd ezredes, a tiszti iskola parancsnoka, 60 fő erősítést kért, és kapott a baji laktanyából; így összesen 100-120 katonával rendelkeztek.

Tatán működött a Dózsa Lövész- és Páncélos Tiszti Iskola, parancsnoka Lázár Tivadar honvéd ezredes volt. A városhoz közeli Baj községben állomásozott a 31. nehézharckocsi-rohamlöveg ezred, amely éppen átszervezés alatt állt, s közvetlenül a 6. hadtestparancsnokság alárendeltségébe tartozott. A harckocsiezred állományából október végéig különböző egységek megerősítése céljából Székesfehérvárra, Győrbe és Budapestre irányítottak át harckocsikat, amelyek nem is tértek vissza november 4-éig.[5]

---

[3] Lásd részletesen GERMUSKA Pál: *Indusztria bűvöletében. Fejlesztéspolitika és a szocialista városok*. Budapest (1956-os Intézet) 2004.

[4] Hadtörténelmi Levéltár [továbbiakban: HL] Magyar Néphadsereg [MN] 1956/T. Katonai Tanintézetek Csoportfőnöksége 32. doboz [továbbiakban: d.] 2. őrzési egység [továbbiakban: ő. e.] 503.

[5] HL 1956-os Gyűjtemény 1. d. 25. ő. e. A Dózsa Lövész és Páncélos Tiszti Iskola története. 1956. december 31. 424-483.; és 3. d. 28. ő. e. A 31. tatai harckocsiezred története [dátum nélkül] 378-384.

Oroszlányban és a kisebb településeken egyáltalán nem volt katonaság.

A néphadsereg fegyver nélküli szolgálatot ellátói egységei (az ún. Katonai Műszaki Kisegítő Alakulatok, KMKA) közül a megyében állomásozott a 4. önálló bányász zászlóalj – Tatán, a 6. önálló bányász zászlóalj – Dorogon, valamint a 7. önálló bányász zászlóalj – Sárisáp-Annavölgyben.[6]

A Belügyminisztérium (BM) alárendeltségében 1953 júliusában állították fel az egységes megyei BM főosztályt, amelynek felügyelete alá került a rendőri szerveken kívül a tűzoltóság, a büntetés-végrehajtás és az államvédelem.[7] A BM központi adatai szerint 1956-ban 236 rendőr és 81 államvédelmi beosztott teljesített szolgálatot a főosztálynál.[8] A főosztály vezetője ekkor Tóth Károly rendőr alezredes volt. Tatabányán az állomány kb. egynegyede teljesített szolgálatot.

A BM Határőrségnek szerény létszámú alegységei állomásoztak Komárom városában, Dunaalmáson és más Duna parti községekben, a Belső Karhatalomnak pedig nem voltak erői a megyében.

A Szovjet Hadsereg erőiből Komáromban állomásoztak csapatok: a 20. pontonos hidász ezred,[9] valamint már ekkor lőszerraktárként funkcionált a monostori erőd.

1956 őszén Komárom megyében korántsem indult a fővárosi vagy az egyetemi városokéhoz hasonló pezsgés a politikai és közéletben. Október 23-a szinte eseménytelenül telt el, Tatabányán például este a Zsdanov Munkásotthonban értelmiségi ankétot tartottak, de a megye első forradalmi megmozdulására a csolnoki rabmunkahelyen került sor – 24-én hajnalban több mint 200 elítélt lent maradt a bányában és napokig sztrájkolt. Az első utcai tüntetés Esztergomban volt, október 25-én este.[10]

---

[6] CSONKARÉTI Károly: *Szigorúan titkos dandár (1951–1956).* Budapest (Zrínyi) 1994. 247.
[7] CSEH János – SZENDREI Géza: *A Komárom Megyei Rendőr-főkapitányság története 1945-től.* 146-147. számú [továbbiakban: sz.] kézirat a Tatabányai Múzeum Irattárában. 1969. 49–50.
[8] HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest (Akadémiai) 2003. 32. [továbbiakban: HORVÁTH 2003]
[9] HORVÁTH 2003: 465.
[10] Lásd részletesen: GERMUSKA 2006a

A néphadsereg erőiből alig maradt a megyében miután október 23-án este az esztergomi 7. gépesített hadosztály egységei közül a fővárosba rendelték a piliscsabai 8. gépesített ezredet, az esztergomi 33. harckocsiezredet, az 51. légvédelmi tüzérosztályt, valamint a hadosztály híradózászlóalját és a 34. tüzérezredet.[11] A tatai Dózsa tiszti iskolát 24-én éjjel 1 órakor riadóztatták, és egy növendékszázad egy géppuskás századdal megerősítve, 3 teherautóval Budapestre indult, ahol a Budai Nagy Antal laktanyában helyezték el őket.[12] Hajnalban a Honvédelmi Minisztérium (HM) megerősített, fokozott szolgálatot rendelt el a Hunyadi tiszti iskola számára is. A BM ugyancsak riadókészültségbe helyezte a megyei főosztályt.[13] A Hunyadiban 25-én estig mintegy 70–80 párttag jelentkezett fegyveres szolgálatra,[14] ám ők a másnapi tüntetések idején szétszéledtek.

Október 26-án a megye szinte minden nagyobb településén forradalmi akciók és tüntetések kezdődtek, egymástól részben függetlenül, részben egymást gerjesztve-segítve. A megyén belüli vonzáskörzeti és regionális kapcsolatok ezeknél a megmozdulásoknál is kirajzolódtak: Esztergom, Dorog és a Duna menti ipari falvak füzére, Almásfüzitő, Komárom és Tata laza kapcsolódása, valamint Tatabánya és bolygóvárosa, Oroszlány összekapcsolódása.

Az esti megmozdulások során Tatabányán a tüntetők kiszabadították a rabmunkahelyeken fogvatartottakat, elfoglalták a BM megyei főosztályt, és elvitték a fegyvereket a Hunyadi tiszti iskolából. Oroszlányban a tüntetők este ugyancsak kiszabadították a rabokat.[15]

Tatán délelőtt kezdődött a tüntetés, délután tüntetők elfoglalták a BM járási osztályát, ahol több áldozattal járó tűzpárbaj is kialakult a Dózsa tiszti iskola tisztjei és a dunaalmási határőrőrsről felfegyverkezve visszaérkező

[11] HORVÁTH 2003: 139.
[12] HL 1956-os Gyűjtemény 1. d. 25. ő. e. A Dózsa Lövész és Páncélos Tiszti Iskola története. 425.
[13] Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [továbbiakban: ÁBTL] V-146060/1 Klébert Márton és társai. Tóth József kihallgatási jegyzőkönyve [továbbiakban: jkv.] 1957. június 3. és Tóth Károly kihallgatási jkv. 1957. június 6.
[14] ÁBTL V-146060/1 Klébert Márton és társai. Tóth József 1957. június 3-i tanúvallomása.
[15] Lásd részletesen: GERMUSKA 2006a

fiatalok között. A rendőrséget elfoglaló civilek még az este folyamán megkezdték a nemzetőrség szervezését.[16]

Dorogon az éjszaka leálltak a bányaüzemek, az esti tüntetésnél a járási rendőrség deklarálta átállását.[17] Kisbéren a főtéri tüntetést követően megalakították az ideiglenes népfront bizottságot, és este Pilbauer László vezetésével megkezdték a nemzetőrség szervezését is.[18]

Tatabányán október 27-én délelőtt megkezdték a forradalmi tanács szervezését, az ideiglenes forradalmi testület délután meg is alakult. A nap folyamán Tóth József ezredes felhívást adott ki, miszerint a forradalmi tanács őt bízta meg a közbiztonság fenntartásával, a nemzetőrség felállításával, és a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtésének megszervezésével. Civil részről Szabó Viktor bányász kapott felhatalmazást a nemzetőrség szervezésére. Az első nemzetőregységek Hűvös Oszkár irányítása alatt jöttek létre, de róla hamarosan kiderült, hogy 1956 januárjáig államvédelmi hadnagyként a Belső Karhatalomnál szolgált, ezért leváltották, és Szabó Viktor lett a nemzetőrség parancsnoka. A testületnek tartalékos és hivatásos tisztek is tagjai voltak, akik szakmai segítséget nyújtottak a szervezéshez.[19]

Oroszlányban ugyancsak megindult az önszerveződés, délben, az iskolában megalakult a városi munkástanács. Megkezdték a nemzetőrség szervezését is.[20]

Tatán a Dózsa tiszti iskola vezetői igyekeztek idomulni az új helyzethez: az iskola politikai tisztje, Katona Mihály őrnagy megalakította a katonatanácsot. László János őrnagy, megbízott laktanyaparancsnok Nyíri

[16] FAKÁSZ Tibor: A forradalom tatai krónikája. In: NÉMETHI László (szerk.): *A Forradalom Tatán.* Tata (Tata Város Önkormányzata) 1996. [továbbiakban: FAKÁSZ 1996a] 92–95.
[17] FAKÁSZ Tibor: *A dorogi járás 1956-ban.* (Dorogi Füzetek 23.) Dorog (Dorog Város Barátainak Egyesülete) 2000. [továbbiakban: FAKÁSZ 2000a] 33–35.
[18] FAKÁSZ Tibor (szerk.): *Kisbéri emlékezők.* Kisbér (Kisbér Város Önkormányzata) 1996. [továbbiakban: FAKÁSZ 1996b] 158–159.
[19] ÁBTL V-146060/1 Klébert Márton és társai. Takács Sándor tanúkihallgatási jkv. 1957. január 25. 44.; ÁBTL V-144902/1 Mazalin György és társai. Hűvös Oszkár kihallgatási jkv-i 185-190.
[20] HARASZTI Mihály: Fejezetek Oroszlány történetéből. – Építés, településfejlesztés, művelődés, politika. In: HARASZTI Mihály – KŐBÁNYAI Ferenc – KULCSÁR Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből.* Oroszlány (Oroszlány Város Önkormányzata) 1994. 49.

Imre századosnak adott megbízást, hogy a járási BM osztályon vegye át az irányítást, és a civilek bevonásával szervezze meg a nemzetőrséget.[21]

Október 28-án a megye szinte minden nagyobb településén átvették a hatalmat az új, forradalmi szervezetek. Kisbéren a nemzetőrség mellett a helyi gimnázium negyedik osztályos tanulóiból Fakász Tibor tanár vezetésével megalakult a diákőrség, amely a szétesett rendőrség helyett látta el a közrendvédelmi feladatokat. A diákőrség nemzeti bizottság által kinevezett parancsnoka Urfi Ödön volt.[22]

Október utolsó napjaiban megyeszerte alakultak az ideiglenes munkástanácsok, és számos helyen újjáválasztották a korábban csak sebtében összeállított községi, városi forradalmi bizottságokat, nemzeti tanácsokat.

Tatabányán október 29-én a Hunyadi tiszti iskolában körletet rendeztek be a nemzetőröknek, akik a katonasággal közösen négy-ötfős csoportokat szervezve őrségeket állítottak a város fontos pontjain. 17 órakor kezdődött a Népházban a nagygyűlés, amelyen előbb egy választmányt alakítottak, majd ennek kebeléből választották meg a Forradalmi Munkás- és Katona Tanácsot. Elnöke Horváth Endre, titkára Klébert Márton, a nemzetőrség parancsnoka pedig Szabó Viktor lett.[23]

A helyzet normalizálódásának újabb jelenként október 30-án Mecséri János ezredes parancsára a 34. tüzérezred összes rendfenntartó alegysége visszatért laktanyájába (a dorogi erőműben és az esztergomi repülőtéren szolgálatot teljesítők kivételével). Felczán Andor alezredes irányításával folyt az esztergomi és a dorogi járási nemzetőrség szervezése és felszerelése, tapasztalt katonatisztek segítségével.[24] 30-án délután a HM utasítást adott Mecséri ezredesnek, hogy a hadosztály Esztergomban lévő csapatait összevonva vonuljon Budapestre, ahol új feladatot fognak kapni. Mecséri a

[21] FAKÁSZ 1996a: 97–98.
[22] FAKÁSZ 1996b: 160–161.
[23] ÁBTL V-146060/1 Klébert Márton és társai. Klébert Márton jkv. 1957. június 26.
[24] FAKÁSZ Tibor: *Esztergom 1956-os históriája.* Esztergom (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára.) 2000. [továbbiakban: FAKÁSZ 2000b] 85–91. Felczán Andor alezredes egyébként az 5. kecskeméti gépesített hadosztály parancsnoka volt, és csak szabadságon tartózkodott Esztergomban. 26-án jelentkezett Mecsérinél szolgálattételre, majd 27-én a honvédség már őt delegálta a városi nemzeti tanácsba.

helyőrség-parancsnoki teendőket Felczán Andor alezredesre bízta, és a fővárosba távozott a hadosztály egységeinek döntő részével.[25]

November 1-jén megkezdődött a rendőrség újjászervezése is. Délután Tóth Károly alezredes a megyei főosztályon 40-50 fő részvételével állományértekezletet tartott, amelyen megválasztották a munkástanácsot. A nap folyamán Tóth József ezredes parancsára 30−30 fővel 3 civil karhatalmi csoportot is szerveztek Tatabányán a közrend fenntartására. A nemzetőröket a volt ÁVH laktanyában helyezték el.[26]

November 2-3-án ugyan megyeszerte a hétfői (5-i) békés munkakezdésre készült az emberek többsége, a rádióból és más megyékből érkező, mind erőteljesebb szovjet csapatmozgásokról szóló híreket azonban nem lehetett figyelmen kívül hagyni. November 2-án Esztergom Város Nemzeti Tanácsa emiatt meghallgatta Felczán Andor alezredesnek a védelmi előkészületekről szóló jelentését. Felczán úgy ítélte meg, hogy bár egy nagyobb erejű támadás ellen nem tudnának védekezni, „a város lerohanása ellen védve vagyunk”. 80 nemzetőr és 14 rendőr látott ekkor el szolgálatot.[27]

A megyében nem voltak szembetűnő szovjet csapatmozgások, talán ezért sem zajlottak komolyabb védelmi előkészületek. A 7. gépesített hadosztály hadra fogható részeinek fővárosba rendelésével ráadásul igen szerény katonai erő maradt a térségben, a kb. 700 nemzetőr[28] felszerelése pedig eleve nem volt alkalmas a szovjet gépesített erőkkel való harcra.

November 4-én hajnalban a Szovjet Hadsereg 27. gépesített hadosztálya, amely a magyar–csehszlovák határ lezárását, valamint Komárom, Esztergom és Tatabánya ellenőrzés alá vonását kapta eredetileg feladatul,[29] sajátos taktikához folyamodott. Komárom-Dunaalmás irányából érkezve Tatán jelentős páncélos erőkkel körülzárta a két laktanyát, ám be sem tette a lábát Tatabányára, Oroszlányba és az északkeleti hegyvidékre. A

[25] FAKÁSZ 2000b: 103.
[26] ÁBTL V-146060/1 Klébert Márton és társai. Tóth Károly jkv. 1957. augusztus 1.
[27] FAKÁSZ 2000b: 104–105.
[28] A BM 1956 után, két és fél évi nyomozás alapján mintegy 739 nemzetőrről tett említést Komárom megyéből. ÁBTL V-150372 A Komárom Megyei Főosztály összefoglaló jelentése. 1959. május 25. 1.
[29] Alekszandr Kirov: Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon 1956. In: HORVÁTH Miklós – GYÖRKEI Jenő (szerk.): *Szovjet katonai intervenció 1956.* Budapest (H&T) 2001[2] 157.

bekerített Dózsa tiszti iskola rövid tárgyalások után, 10 óra körül megadta magát, és a szovjetek megkezdték az állomány lefegyverzését, valamint minden fegyver és lőszer összegyűjtését a laktanya területéről. A baji harckocsiezredet ugyancsak lefegyverezték, a harckocsik lövegzárait át kellett szállítaniuk a tiszti iskolára, ahol a szovjet parancsnokság rendezte be székhelyét.[30] Csak a tisztek maradhattak a laktanyákban, a sorállományú legénységet egyszerűen szélnek eresztették.

Tatán Kantár Imre alezredes, mint a forradalmi katonatanács elnöke, szovjet nyomásra berendelte a tiszti iskolára Nyíri Imre százados nemzetőrparancsnokot, akit a laktanyába érve azonnal le is fegyvereztek, majd utasították, hogy nemzetőreit szólítsa fel a fegyverletételre. A tatai fiatalok azonban a leszerelés helyett harcolni akartak,-ezért több teherautóval fegyveresen Tatabányára mentek a volt ÁVH laktanyához, a nemzetőrök bázisára.[31]

Tatabánya lakossága csak a rádióból értesült a szovjet csapatok inváziójáról, és a Kádár-kormány állítólagos szolnoki megalakulásáról. A helyi Bányász Rádió kora reggeltől a szovjet csapatokkal szembeni utolsó emberig való kitartásra szólított fel. A felhívásra az ÁVH laktanyánál 4-500 fő jelentkezett szolgálatra, akiket Szabó Viktor nemzetőr zászlóaljparancsnokként, Dévényi Béla tartalékos főhadnagy pedig törzsparancsnokként fegyverzett fel. A megyei főosztályról újabb muníciót is hozattak, az ÁVH laktanyához visszatérő teherautón azonban ismeretlen okból felrobbant egy kézigránát – 3 tatai nemzetőrt megölve és többeket megsebesítve a kocsi környékén.[32]

A tatabányai forradalmi tanács küldöttsége Tatán tárgyalt a szovjet parancsnokkal, aki Tóth József ezredest bízta meg a fegyverek begyűjtésével. Ennek a feladatnak köszönhetően a Hunyadi állományát nem fegyverezték le.[33] A forradalmi tanács nyugalomra és a fegyverek beszolgáltatására szólító felhívását déltől rendszeres időközökben közölte a Bányász Rádió.

---

[30] HL 1956-os Gyűjtemény 1. d. 25. ő. e. A Dózsa Lövész és Páncélos Tiszti Iskola története. 1956. december 31. 424-483.
[31] FAKÁSZ 1996a: 106.
[32] ÁBTL V-146060/1 Klébert Márton és társai. Dévényi Béla jkv. 1957. augusztus 10.
[33] HL Budapesti Katonai Bíróság fond B. III. 604/1957. sz. Tóth József és társa. Bódi János őrnagy jkv., 1957. szeptember 30.

Közben néhány katonatiszt közel kétszáz nemzetőrrel a várost övező erdőkbe vonult; a tatabányai vasútállomás közelében lévő felüljárót pedig néhány órán keresztül két páncéltörő ágyú őrizte, amelyeket a Hunyadi laktanyából vontattak ki. A löveget még délután Tóth ezredes visszavitette, és rövidesen megkezdték a szovjetek utasításainak végrehajtását. A nemzetőrcsapat többsége, az újabb hírekről értesülve, a déli órákban a hazatérés mellett döntött.[34] A hazatérő nemzetőrök egy része leadta fegyverét a hatóságoknak, de a legtöbben inkább elrejtették azt a városkörnyéki erdőkben, és a Turul-hegy oldalában. A későbbi VI-os bányatelepi őrség fegyverzete is ezekből a készletekből származott.

Az esztergomi és a dorogi nemzeti tanács küldöttsége 4-én reggel átment a 7. gépesített hadosztály parancsnokságára, ahol konzultált a Felczán Andor alezredes vezette forradalmi katonatanáccsal. A helyőrségparancsnok vállalta a védelem megszervezését, és az akkor érkező – dorogi származású – Szabó János ezredesre bízta a szervezési feladatokat. Szabó utasítást adott a 34. tüzérezrednek a 1. sz. főút Leányvárnál és Tátnál való lezárására, ők azonban – részben Bády Istvánnak, a nemzeti tanács elnökének tiltakozása hatására – nem hajtották végre a parancsot.[35] Felczán Andor alezredes határozott utasítására végül engedelmeskedett a 34. tüzérezred parancsnoksága: az odaérkező dorogi nemzetőröknek kiadtak kb. 40 karabélyt és 60 géppisztolyt több javadalmazásnyi lőszerrel, valamint kivontattak 4 db 57 mm-es páncéltörő ágyút is. A nemzetőröket beosztották az ütegek mellé, s két löveggel az 1. sz. főút leányvári végén, a másik kettővel pedig Tokod-Altáró irányába foglaltak tüzelőállást. Más adatok szerint öt löveget vontattak ki, s állítottak fel Dorog főtere s a Tüzép-telep közötti térségben.[36]

November 6-án Esztergom Város Nemzeti Tanácsa is küldöttséget menesztett a tatai szovjet parancsnokságra. A Bády István vezette delegáció megállapodott a szovjetekkel, hogy gondoskodnak a rend és nyugalom biztosításáról, amennyiben a szovjet csapatok nem vonulnak be a városba. Erre a szovjet parancsnok ígéretet is tett. A nemzeti tanács az elnök hazatértét követően felhívásban szólította fel Esztergom lakosságát a fegyverek

[34] ÁBTL V-146060/1 Klébert Márton és társai. Dévényi Béla jkv. 1957. augusztus 10.
[35] FAKÁSZ 2000b: 114–118.
[36] FAKÁSZ 2000a: 162–163.

haladéktalan leadására és a munka másnapi felvételére, továbbá kijárási tilalmat rendeltek el 22 órától reggel 6-ig.[37] Esztergomban Felczán Andor helyőrségparancsnokra hárult a feladat, hogy feloszlassa nemzetőrséget, visszavonja Szabó János alezredesnek a védelem szervezésére vonatkozó megbízását, valamint felhívást adjon ki a rend fenntartásának további menetéről (fegyverek beszolgáltatása stb.). Ezt követően Felczán lemondott beosztásáról. A helyőrség-parancsnoki tisztet 8-án a fővárosból visszatért Szendi Dezső vette át, aki rendőrökből, néhány civilből és a hadosztály töredékeiből szervezte meg a karhatalmi századot.[38]

Tatabányára november 5-én érkeztek az első csapategységek.[39] Rendőrök, katonák, tartalékos tisztek és a szovjet alegységek együtt láttak hozzá a járőrözéshez és a lakosság lefegyverzéséhez. November 11-éig a rendőrség a katonaság segítségével közel háromezer szálfegyvert szedett össze, és 5 teherautónyi lőszert gyűjtött be.[40]

Nemzetőrcsoportok és szovjet erők összeütközésére tehát – a különféle előkészületek ellenére – nem került sor. A városokban november 5-6-án a nemzetőralegységek gyakorlatilag feloszlottak, a korábban kiosztott fegyverek nagy részét a szovjet és a magyar karhatalmi alakulatok begyűjtötték; kivételt például a Tatabánya környéki erdőkben, illetve a bányatelepeken elrejtett kézifegyverek jelentettek.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy kis átalakítást követően több településen változatlanul a nemzetőrség tartotta fenn a közrendet. Dorogon például november 10-én a járási tanács elnöke megegyezett a rendőrség és a kiegészítő parancsnokság vezetőivel, hogy civilek bevonásával szervezik meg a közrend biztosítását. Gyakorlatilag újjáalakították a nemzetőrséget, és a fegyveres erők tagjai bányász fiatalokkal karöltve látták el a járőrszolgálatot. 15-én Piliscsabáról nagyobb szovjet alegység érkezett egy dorogi kommunista riasztása alapján, s lefegyverezték a nemzetőröket. A szovjetek a járási rendőrségen összegyűlt kommunistáknak adták át ezután a

[37] FAKÁSZ 2000b: 120–123.
[38] FAKÁSZ 2000b: 124–126.
[39] HL 1956-os Gyűjtemény 6/A d. 11. ő. e. A Komárom Megyei Kiegészítő Parancsnokság jelentése [dátum nélkül] 138.
[40] KAJÁRI Erzsébet (összeáll.): *Rendőrségi napi jelentések. I. kötet. 1956. október 23. – december 12.* Budapest (Belügyminisztérium – 1956-os Intézet) 1996. 28–45.

rendfenntartási feladatokat. A dorogiak felháborodása miatt azonban a nemzeti tanács inkább a helyi sportolókat kérte fel a közrend védelmére. 40 fiatalemberből hozták létre a „sportoló nemzetőrséget", és 16-ától már ők járőröztek a község utcáin, a párttagoktól pedig 17-én bevonták a fegyvereket. A dorogi járásban számos más helyen is megmaradt a nemzetőrség: Bajnán, Dömösön, Lábatlanon, Mogyorósbányán, Sárisápon, Nagysápon, Epölön, Pilisszentléleken, Kesztölcön és Unyon; a tokodi nemzetőröket például csak december 6-án fegyverezték le a karhatalmisták.[41]

A dorogi eset mindezzel együtt a ritka kivételek közé tartozott. A megye többi részén a pártmunkásokból, (tartalékos) katonákból, államvédelmi és rendőrtisztekből alakuló karhatalmi csoportok vették át a rendfenntartást. Tevékenységüket számos összeütközés kísérte, december elején pedig fegyveres harc alakult ki a tatabányai VI-os telepen a karhatalmisták garázdálkodása és erőszakos fellépése miatt. Az ellenállást végül itt is csak szovjet segítséggel tudták letörni.[42]

[41] FAKÁSZ 2000b: 178–180., 185.
[42] A tatabányai karhatalomról és a VI-os telepi harcokról lásd GERMUSKA 2006b: 95–109.

Somfai Balázs

Amit a hatalom tudni vélt Veszprém megye ötvenhatjáról. Az 1959-es összefoglaló rendőri jelentés megállapításai a megye városaiban működött nemzetőrökről

Egy rendkívül korjellemző történeti forrást mutatok be *a másik oldalról* – a történészi szemlélettől kissé talán eltérő levéltáros szemmel.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a vizsgálati anyagok közt, V-150379 jelzeten található egy vaskos gépírásos kötet, melynek a tárgymegjelöléssel kiegészített címe: *Összefoglaló jelentés a Veszprém megyei ellenforradalmárokról.* A mindösszesen 275 oldalas irat a Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság politikai nyomozó osztályán készült Veszprémben, 1959-ben, címoldalán április 28-i, leghátul június 2-i kelettel. Eredeti minősítése „Szigorúan titkos" volt.[43]

A terjedelmes alkotás – rövid, de alapos eseménytörténeti bevezető után, melyben ott áll a megelőlegezett ítélet (helyesebben: minősítés) – nagyjából azt nyújtja, amit címe ígér: a Veszprém megyében tett cselekedeteikről felderítettek alapján ellenségesnek nyilvánított személyek pár soros jellemzését.

A mű elsősorban járásonként tagolódik (a központból, Veszprémből kiindulva és sajátosan, csigavonalban haladva), második lépcsőben helységenként (hol betűrendben, hol kisebb körzetenként, helyenként meg rendetlenül). Ezt a területi „jellegű" leírást töri meg a mondandó igényei szerint a szervezeti megközelítés: munkahelyek, illetve forradalmi szervezetek, szerveződések alapján. Ez utóbbi szempontból jönnek számításba a nemzetőrségek is.

Minden nyilvánvalósága, indulattal tett megállapításai, egész hangvétele ellenére a munka voltaképpeni célját és ügyviteli kapcsolatait nem ismerhetem. Közelebb visz azonban a cél fölismeréséhez az írásművet záró megjegyzés (stilárisan megfésülve):

[43] ÁBTL V-150379 Fénymásolatához levéltárunk intézményközi kapcsolat révén jutott. A helyeket, helységeket, szerveket feltáró részletes tartalomjegyzéket Somfai Laura, személynévmutatót Kovács Nóra egyetemi hallgatók készítettek hozzá intézményünkben töltött nyári gyakorlatukon 2006-ban.

„Az ellenforradalmi események feldolgozása során megállapítást nyert, hogy Veszprém megyében, felderített adataink szerint, összesen 5687 fő vett részt különböző ellenforradalmi szervezetekben. Ennek [a létszámnak] *a zöme azonban a megtévesztett elemek* [közül került ki]*; nem népi demokráciánk megdöntésére törtek, hanem az ellenséges elemek befolyása alá kerültek. Aktív ellenforradalmi tevékenységet területünkön elsősorban a horthysta katonatisztek, csendőrök, kulákok és a minden ellenséges tevékenységre kapható lezüllött huligán elemek fejtettek ki (…)”*[44]

Veszprém megyében 1956-ban formálisan csak 4 város létezett: a két régi város, Veszprém és Pápa, valamint az Inota Fejér megyéből való átcsatolásával egyidejűleg 1951-ben várossá tett Várpalota és az 1954-ben várossá avatott Keszthely. Várpalota, a szocialista városok egyike, korjellemző módon, 1954-ig még városi kerületekre is tagolódott, ennélfogva ott összesen négy tanácstestület és hivatali szervezet is működött.[45] Vizsgálódásom során azonban – különböző okokból – további városias településeket is célszerű volt figyelembe vennem: Ajkát, Devecsert, Sümeget, Tapolcát és Zircet. Mellőznöm kellett viszont az urbanizálódásnak egészen más útját járó Balaton-parti településeket, amelyeket különben is lényegesen később avattak várossá.

A személyek szerinti „névcikkek” (ilyen 5687-ből 1158 személyről van) mondatokba fogalmazva közlik a megállapításokat. Az adatgyűjtés, majd leírás kikövetkeztethető kérdőpontjai négy szakaszba oszthatók.

I. Személyi adatok:
- név, esetleges becenév;
- születési idő (néha csak év) és hely;
- anyja neve;
- állampolgársága, nemzetisége;
- lakcíme, (ismert) tartózkodási helye;
- családi állapota;
- iskolai végzettsége;
- foglalkozása, munkahelye;

[44] ÁBTL V-150379 273.
[45] FEJES Imre: *Veszprém megye közigazgatási beosztásai és tanácsi vezetői, (1945–)1950–1981.* Veszprém (Veszprém Megyei Levéltár) 1982. különösen: 30–34.

- pártállása (párttaggal alig találkozni!);
- „származása”, társadalmi osztálybeli hovatartozása: munkás, paraszt, értelmiségi, alkalmazott, egyéb, de akár: szegényparaszt, középparaszt, kulák, sőt: ipari kulák...
- esetleges terhelő adatok az előéletéből: büntetett előéletű, jutasi tiszthelyettes, horthysta zászlós, Hunyadi-páncélos, fegyveres nyilas volt; Gestapo-kémiskolát végzett, ezért a Szovjetunióban elítélték, 1953-ban tért haza...

II. Forradalom alatti tényked̄ése:

- részvétele a forradalmi szervezetekben (különböző szintű forradalmi tanácsok, munkástanács);
- külön kiemelve, ha fegyveres testületben vagy fegyveresen működött – ide számít a nemzetőrségi tagság;
- említendő részvétele jobboldali pártban, ifjúsági szervezetben – különösen a szervezőmunkában!
- egyéb módon; effélék is, mint: *„részt vett a szovjet hősi emlékmű lerombolásában, a létrát ő vitte”*, *„az ellenforradalmat külsőleg is demonstrálta: Kossuth-szakállt növesztett, melyet csak decemberben vágott le”*, vagy gyakran és egyszerűen ennyi: *„hangoskodott”*.

III. Felelősségre vonása:

- rendőrségi, bírósági, munkahelyi, tanintézeti eljárás;
- egyéb eljárás ellene, mint pl. a szovjet erők általi letartóztatása – vagy éppen az eljárások elmaradása.

IV. További sorsáról:

- disszidált, elköltözött, elbocsátása folytán lakóhelye, munkahelye, foglalkozása megváltozott stb.
- Megjegyzés: itt-ott kitakart szövegrészek mutatkoznak. Jelmagyarázat híján is gyanítható, hogy azokon a helyeken beszervezésről eshet szó. (A jelentést záró kimutatás szerint 5687-ből 87 főt szerveztek be.)

Ha végigtekintjük a szöveget, felfedezhetünk bizonyos tanulságosan tipizálható eltéréseket, leginkább járásonként. (Ezek mind a nemzetőrökre vonatkozó adatok.)

1. Létszámok és arányok:

- Eltérések két, egymáshoz hasonló kisváros esetében. Devecserben összesen 22 nemzetőrt írtak össze, adatok mindről közölve, név szerint. Sümegen 85 nemzetőrt szedtek össze, de e számból csak 8-ról szerkesztettek névcikket. A többi 77-ről összesítve csak ennyi áll leírva: *„komolyabb ellenforradalmi tevékenységet nem fejtettek ki”*.
- A régi polgári városból, Pápáról is csak 8 nemzetőrről van jellemzés, a többi 68-ról az előbbiekhez hasonló közlés.
- Várpalota, a bányászváros 101 kidolgozott, személy szerinti névcikkel képviselteti magát, további 46 személyről az előbbi summázat.
- Ajkán (Csingerrel együtt szintén bányásztelepülés) csak 31 főről kapunk jellemzést, a többi 22-ről nem, ott is csak az az egy mondat.
- A legkülönösebb helyzet Tapolcán állt elő: itt mindössze 1 nemzetőr adatait ismerjük meg, míg a további 80-ról itt is csak ennyit: *„komolyabb ellenforradalmi tevékenységet nem fejtettek ki”*.

2. A helyi sajátosságok következtében ennél jelentősebbek a minőségi különbségek, amelyek bizonyára kihatottak a felelősségre vonó, megtorló intézkedések módjára is!

- Keszthely: a városi nemzetőrség a Rezibe (a rezi erdőbe) kivonult fegyveres csoporttal együtt tekintendő! Az összesen 120 nemzetőrből (vagy így számon tartott személyből):
  - 13 volt katona (tiszt - addig vagy a háború előtt);
  - 9 ember (a tisztekből 5) időközben már elítélve 2 és féltől 15 évig terjedően;
  - 40-en disszidáltak;
  - diák (elsősorban akadémista) vagy tanár: mintegy 23 fő;

- 18 éves volt 1956-ban 10 fő, 17 éves 8, 16 éves 4; és ha igaz, volt köztük egy 14 éves is(!);[46] továbbá 2 nő.

- Tapolca: katonák és vasutasok városa, valószínűleg ezért külön kezelve.

- Zirc: itt a „bányászkatonák"-ból, politikailag megbízhatatlan személyekből alakított „bányász műszaki zászlóalj" képezte a nemzetőrséget. Mintegy 300 fő. November 4. után szétszéledtek, egy részük nyugatra távozott. *„Kimondottan nemzetőri szolgálatot nem teljesítettek; fegyveresen, minden cél nélkül bolyongtak az utcán."*(!) (Nem nagyon tudták azonosítani őket...)

- Ajka: bánya és üzemek helyszíne. Veszprémen kívül talán itt olvasható a legrészletesebb kép a fegyveres nemzetőrség tagolódásáról, tevékenységéről és állítólagos további terveiről, pl. a szovjet megszállók elleni harc szándékáról.

- Itt kell megjegyeznem egy kevéssé méltányolt tényt, mely szerint városaink, sőt, a falvak is nemcsak Budapestre, Győrre és a megyeszékhelyre figyeltek, hanem egymásra is.[47]

Ám a leghosszabb és leginkább adatgazdag szakaszok Veszprémről és Várpalotáról szólnak, számos egyedi, helyi konkrétummal.

Várpalota, Inota, Pét: szénbánya, hőerőmű, vegyi üzem stb. A 101 összeírt és jellemzett személyből:

- 49-en munkásszármazásúak, hatan paraszti vagy szegényparaszti származásúak voltak, de 6 középparaszti származásút, 7 kulákszármazásút és még osztályidegent is sikeredett produkálni.

- A 101-ből 16-an közben disszidáltak, közülük 2 visszatért (az egyik 16 éves volt 1956-ban).

- 5 női nemzetőrünk is akad a 101 közt (a péti vegyi üzemből).

[46] ÁBTL V-150379 252. Bagyó Árpád, született: Kolozsvár, 1942. Akkoriban Keszthely, Vöröscsillag u. 12. alatti lakos. „Ellenforradalmi tevékenységéért felelősségre vonva nem lett."

[47] Példa erre a bakonycsernyei és a dudari bányászok szomszéd községeket is buzdító átvonulása, vagy a Veszprémvarsány körüli falvak népének körmenetszerű és egyre duzzadó felvonulása. (Lásd a Veszprém Megyei Levéltár megjelenés előtti 1956-os forráskiadványát!)

- Egy kis szemle a felrótt enyhébb cselekményekből: *„fegyveresen járkált”*, *„fegyveresen nemzetőri szolgálatot teljesített”*, *„jelen volt a szobordöntésnél”*, *„fegyverét összetörte és úgy adta át a szovjet elvtársaknak”*, *„párt- és népidemokráciaellenes kijelentéseket tett”*, *„egyik legnagyobb hangoskodó volt”*... Az ilyen, alighanem mondvacsinált okok okozóinak fele (101-ből 51) a jelentés megszerkesztéséig nem lett (vagy nem lett még) eljárás alá vonva.

Veszprém: név szerint összeírva és jellemezve 52 városi, 35 egyetemi és 6 kutatóintézeti nemzetőr, azaz 93 fő, és sommásan megemlítve további 27 városi, 45 egyetemi és 10 kutatóintézeti személy mint fegyveres, illetve nemzetőr. A 175 fős összlétszámból tehát 96 kötődik a vegyipari egyetemhez és a vegyipari kutatóintézetekhez. (Ennek a szolidaritásnak nagy szerepe lett az addig kissé idegenként kezelt vegyipari tudományos intézményeknek a város általi társadalmi elfogadásában!) – A legkülönösebb annak a 22 városi nemzetőrnek (legtöbbjük munkás volt) és annak a 26 egyetemi nemzetőrnek (diákok, tanársegédek, vegyészmérnökök) az esete, akiket a szovjet erők a veszprémi várban vagy másutt a veszprémi utcákon – fegyverrel a kézben – elfogtak és egy hónapra a Szovjetunióba hurcoltak. Ez az akkoriban közismert tény alig világlik ki a jelentés szövegéből! Pl.: *„November 4-én a riadó elrendelése után a gépkocsin fegyveresen a városba ment, azzal a céllal, hogy felveszik a harcot a szovjet csapatokkal szemben. A Nagyposta épületénél a szovjetek körülfogták őket, s fegyvereiket elszedték. Egy hónapig vizsgálati fogságban volt.”* A fogságba vetésnek és magának a fogságnak a körülményei a mondatban homályban maradnak. Bár egy másik nemzetőr esetében valami mégis kiderül: *„Negyedikén* (...) *ő is bejött fegyveresen a városba, hogy harcolnak a szovjetek ellen. A Nagyposta épülete előtt elfogták, és ügyének kivizsgálása után, november utolján engedték haza Ungvárról.”*[48]

Mi, levéltárosok és kutatók a pult két oldalán egyaránt a szó, a leírt szó rabjai vagyunk. Érdemes hát odafigyelnünk szavak és fogalmak valós

[48] ÁBTL V-150379 22–34. Az elhurcolt és Ungvárt megjárt veszprémi nemzetőrök, illetve fiatalok története ma is egyike a kibeszéletlen helybeli történeteknek.

összefüggéseire. A nemzetőri megnevezést a jelentés a „fegyveres ellenforradalmár" minősítés váltószavaként használja; szövegében a nemzetőrség szó leginkább az ilyen személyek adott körét és legfeljebb aktuális csoportját jelenti; szabályosan szervezett alakulatról, valamely gárdáról nincs is szó.[49]

A jelentésnek mint írásműnek az oksági környezetéből kiragadott mivolta továbbá megint felveti azt a dilemmát, amely az (egyébként szovjet mintára létrehozott) hazai pártarchívumok mozaikos felépítésű, gyűjteményes jellegű anyagát is annyira jellemzi: egy-egy „gyöngyszem" felmutatása nagyon látványos lehet, ám a dokumentum által mondottak előzményeit, hatását, ügymenetbeli szerepét, a ténylegesen megtett intézkedéseket így gyakran nem lehet lemérni. Mit véljünk pl. arról, hogy a jelentésben érintett számos ember jellemzése az *„eljárás nem indult ellene, felelősségre vonás nem történt"* szólammal zárul? Felhívás volt ez a további megtorlásra? Ez nem feltétlenül egy ilyen nagy műgonddal készített jelentéstől függött! Vajon miféle célt szolgált a disszidensek nagyarányú szerepeltetése, pl. az Ajkánál megnevezett 31 személyből a 18 disszidensé (2 fő kivételével mind igazi munkás volt, 15 és 39 év közti, átlagosan 25 éves életkorral), amikor közvetlen megbüntetésükre nem lehetett reális esély? Talán a statisztikát? Vagy mivel ártani kevéssé tudtak nekik, netán „irgalomból" vették fel őket a listára, esetleg, mások, sebezhetőbbek helyett? Igazolódni látszik az a különös kutatói tapasztalat, hogy a megszerzett ismeretanyag bővülésével együtt nő a kérdőjelek száma is. De talán alátámasztást nyer az is, hogy éppen ezért kell megszólaltatni minél több és minél többféle adatforrást, amíg lehet.

A tényekhez tartozik, hogy a jelentés nem ismeretlen a Veszprém megye '56-ját feltárni és feldolgozni akaró kutatók számára. Mindenekelőtt a veszprémi Mészáros Gyulát kell megemlítenem, aki markáns megfogalmazású műveiben használja, idézi is a jelentést, vagy Nagy Alajost, aki az ajkai és Ajka-környéki történésekről írt könyvében a jelentésből kifényképezett oldalt is közzétett.

[49] ÁBTL V-150379 212-221. A munkahelyileg adott szervezeti keretek tárgyalásán kívül ilyen harccsoportok megállapítására leginkább Ajka nemzetőreinek esetében került sor.

Végül is tudunk-e meg újat a jelentésből a forradalomról? És a nemzetőrökről? Az eseményekről, a lényeges fejleményekről, úgy gondolom, hogy kevéssé. Ugyan kerülhetnek elő újabb részletek az adatokból, derülhetnek ki összefüggések, megfogalmazódhatnak feltételezések – de legtöbbet alighanem magáról a rendszerről, működtetőiről és azok gondolkodásáról, lelkivilágáról tudhatunk meg. Egy történelmi korszak igazán mély megismeréséhez ez is hozzátartozik.

Valuch Tibor

Az 1956-os forradalom résztvevői – a Hajdú-Bihar megyei példa

Bevezetés

Az 1956-os forradalom történetének kutatása során az elmúlt évtizedekben lényegében minden fontos kérdés elemzés tárgyává vált. A forradalom társadalomtörténeti megközelítése ezen belül az egykori résztvevők társadalmi összetételének, társadalmi hátterének a vizsgálata – néhány figyelemreméltó kísérlettől, elemzéstől eltekintve - azonban továbbra sem került az érdeklődés homlokterébe. Erre a hiányosságra mutatott rá Gyáni Gábor tanulmánya,[50] amiben egyrészt a résztvevők társadalomtörténeti elemzésének kiterjesztését sürgette, másrészt megpróbálta összefoglalni ezeknek a vizsgálatoknak a legfontosabb szempontjait és kérdéseit. Az alábbiakban egy néhány évvel ezelőtt létrehozott társadalomtörténeti adatbázis adatainak újraelemzésével, újragondolásával magam is az 1956-os forradalom résztvevőinek társadalomtörténeti vizsgálatához szeretnék hozzájárulni.[51]

A társadalomtörténeti elemzés adatbázisáról

A kutatás során létrehozott adatbázis 859 fő személyi és az 1956-os tevékenységével kapcsolatos adatait tartalmazza. Ez az aktív résztvevők[52] becslés alapján meghatározott körének hozzávetőlegesen egyhatoda.

Az egykori aktív résztvevők összességének (kb. 5500-6000 fő) adatai nem dolgozhatók fel teljes körűen, mert az események jellegénél fogva a személyes jelenlét elsősorban csak a forradalmi szervezetek tagjainak esetében dokumentálható, de hiánytalanul ez sem mindig. Az idő rövidsége miatt nem épülhetett ki az a bürokratikus szervezet, amely természeténél

[50] GYÁNI Gábor: A forradalom társadalomtörténeti paradoxonjai. *Forrás* 2006/10. 27-39.

[51] Az 1956-os helyi nemzetőröket kis létszámuk miatt nem lehetett külön elemezni, ezért összevontan szerepelnek az egyéb résztvevőkkel.

[52] Elsősorban azokat tekintettem aktív résztvevőknek, akik valamilyen forradalmi szervezet tagjai vagy vezetői voltak. Rajtuk kívül azokat soroltam ebbe a csoportba, akik nem voltak ugyan tagjai forradalmi bizottmánynak, munkástanácsnak vagy nemzetőrségnek, de cselekvő részvételük biztosan dokumentálható volt; tevékenységük egy-egy konkrét eseményhez - pl. tüntetésszervezéshez -, illetve eseménysorozathoz - pl. november 4-ét követő politikai ellenálláshoz - kötődött.

fogva megkövetelhette volna az egyidejű, részletes statisztikai kimutatások összeállítását ezekről a szervezetekről és tagjaikról. Az egyszeri eseményekben - tüntetéseken, gyűléseken, szobordöntéseken - résztvevők egy részének adatai szinte kizárólag a büntetőeljárások iratai alapján voltak összegyűjthetők, akik ellen viszont nem indítottak nyomozást ilyen vagy hasonló ügyekben, azok személye a kutatás számára sem volt elérhető. A forradalom után emigrálók közül, pedig csak azok adatait tudtam figyelembe venni, akik ellen távollétükben büntetőeljárás indult vagy szerepeltek a forradalmi bizottmányok névsoraiban. A belügyminisztérium készíttetett ugyan különböző kimutatásokat és statisztikai összegzéseket a forradalomban résztvevők egyes csoportjairól, így többek között a forradalmi szervezetek tagjairól is, de ezekben a valós aktivitás és a belügy által vélt, illetve megállapított aktivitás nem mindig esik egybe. Ezen túlmenően az általuk végzett adatgyűjtésnek viszonylag magas a hibaszázaléka, ami ezeknek az adatoknak a közvetlen, a szociológia vizsgálati szempontjait következetesen érvényesítő elemzését nem teszi lehetővé.

A kutatás folyamán tehát módosítanom kellett az eredetileg kitűzött célt, mert a részleges adathiány, illetve a nem véletlenszerű kiválasztás miatt a szociológiai értelemben vett reprezentativitás sem volt biztosítható és az aránytalan mintavételi eljárás során alkalmazható súlyozás sem biztosította volna az elemzés torzítástól való mentességét.

Az általam létrehozott adatbázisba csak azok adatai kerültek be, akik a forradalmat követő büntetőeljárások periratiban (rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyvekben, ügyészségi vizsgálati iratokban, bírósági ítéletekben) aktív résztvevőként (forradalmi események tudatos vagy véletlen cselekvő részeseiként, forradalmi szervezetek tagjaiként, vezetőiként aktív tevékenységet folytattak) továbbá a forradalmi szervezetek - elsősorban bizottmányok - névsoraiban és irataiban szerepeltek.[53] Így nem kínálkozott más lehetőség, csak az, hogy az elérhető személyek adataira hagyatkozzam. Az ily módon, az elérhető személyekre való hagyatkozással létrehozott minta

[53] Az adatgyűjtés során igyekeztem kiszűrni mindazokat, akiket politikai váddal vontak felelősségre 1956 után, de cselekedeteik nem kötődtek a forradalom eseményeihez. Így például az olyan fegyverrejtegetőket, akik köztörvényes céllal vagy magánhasználatra engedély nélkül tartottak maguknál fegyvert, de a forradalomban - a bíróság által is bizonyítottnak látottan - nem vettek részt, viszont ügyüket a statáriális ítélkezés időszakában tárgyalták.

alapján levonható következtetések érvényessége az aktív résztvevők összességének vonatkozásában korlátozott. Ennek ellenére ez az elemzés nem kerülhető meg, mert a rendelkezésre álló források alapján jelenleg ez az egyetlen lehetőség arra, hogy empirikusan legalább részben alátámasztható feltételezéseket fogalmazzunk meg a forradalom különböző eseményeiben aktívan résztvevők összességének társadalmi összetételével kapcsolatban. A forradalmi bizottmányi elnökök és a politikai elítéltek adatsorainak feldolgozása révén ezek a feltételezések megerősíthetők vagy éppen megcáfolhatók.

Az elérhető személyekre való hagyatkozással létrehozott mintában szereplők kétharmada ellen 1956 után büntetőeljárást indítottak. Mintegy a fele pedig a forradalom napjaiban létrejött politikai szervezet tagjaként vagy vezetőjeként tevékenykedett. Így tehát a mintában a forradalmi szervezetek tagjai és az elítéltek csoportjai felülreprezentáltak. Az értékelés során ezt a tényt is figyelembe kell venni. Az 1956-os cselekményekért eljárás alá vont személyek száma Hajdú-Biharban 787 fő volt, ebből jogerősen elítélt 574 fő.[54] Közülük 658, illetve 566 személy adatait találtam meg. Ez egyben azt is jelenti, hogy a forradalom után büntetőeljárás alá vontak 83 százalékának, a jogerősen elítéltek 98 százalékának adatai kerültek be a mintába. 1956 társadalmi viszonyainak elemzése során a legjobban dokumentálható csoport a büntetőeljárás alá vontak, illetve a politikai elítéltek köre, hiszen az ő adataik dolgozhatók fel a legteljesebben. Ugyanakkor ez a tény a torzulás lehetőségét is növeli, hiszen a politikai elítéltek, illetve a büntetőeljárás alá vontak köre nem fedi le teljes mértékben a politikailag aktív réteget.

Ugyancsak megközelítően teljes körűnek tekinthető a forradalmi bizottmányok elnökeinek felvétele is. Hiszen a megyében lévő 83 település forradalmi bizottmányainak vezetői (elnökei, elnökhelyettesei, titkárai) közül

[54] Az igazságügyi és belügyi statisztikák alapján végzett saját számítás. A szám értelmezhetőségét megkönnyíti, ha figyelembe vesszük, hogy az ügyészségi statisztikai jelentése szerint 1958. augusztus 31-ig 762 személy ellen indítottak eljárást 1956-os tevékenységük következtében. Lásd Hajdú-Bihar Megyei Levéltár [továbbiakban: HBML] 1. fond 3. fondcsoport [továbbiakban: fcs.] 59. ő. e.: Jelentés a Hajdú-Bihar Megyei Ügyészség 1957. és 1958. évi munkájáról. Ez a jelentés azonban még nem sorolja föl azoknak a kisebb pereknek a vádlottjait, akik ügyét 1958 őszén zárták le. A bírósági, ügyészségi statisztikák és dokumentumok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a megyében 1959-ben már csak az előző évről áthúzódó, illetve fellebbviteli ügyekben folyt eljárás.

105 fő (ebből elnök 73 fő), a forradalmi bizottmányok tagjai közül, pedig 193 fő adatait tudtam rögzíteni, ami együttesen a létrejött forradalmi bizottmányok tagságának mintegy egyötöde. A munkástanácsok vezetői és tagjai közül 55 fő adatait dolgoztam fel. Ez a munkástanácsok számított összlétszámának kevesebb, mint egyhuszada. Ebben az esetben is elsősorban a munkástanácsok vezetőinek társadalmi összetétele elemezhető általánosabb érvénnyel. A nemzetőrségekről csak töredékes adatokat sikerült összegyűjteni, ezért ezek részletes elemzésétől el kellett tekintettem.

Az aktív résztvevők közül tehát a büntetőeljárás alá vontak, illetve politikai elítéltek és a forradalmi bizottmányi elnökök csoportjai esetében volt lehetőség teljes körűnek tekinthető mintavételre. Így a részletes elemzés és a következtetések megfogalmazása során is elsősorban ezeknek a csoportoknak az adataira támaszkodtam.

A területi behatároltság - tekintve, hogy megközelítően azonos feltételek között élőkről van szó - segíti az elemzést. Igaz ez az állítás, akkor is, ha tudjuk, hogy Hajdú-Bihar megye is jól elkülöníthető tájegységekre tagolódik. A lokalitás társadalomszervező erejét és szerepét befolyásoló külső feltételek azonban nyilvánvalóan - a települések földrajzi térbeli elhelyezkedésétől függetlenül - megközelítően azonosak voltak. Kétségtelen, hogy a hasonló jellegű történelmi események társadalomtörténeti vizsgálata során a reprezentativitás, a statisztikai teljesség egyetlen község[55] vagy város esetében könnyebben elérhető, mint egy megye esetében. Éppen ezért, ahol erre lehetőségem volt, törekedtem a különböző településtípusokon élők adatainak elkülönítésére és párhuzamos elemzésére.

A megtorlás áldozatai

Az elérhető személyekre hagyatkozó minta vizsgálata folyamán megfogalmazott állítások érvényessége a legjobban dokumentálható csoport, a politikai elítéltek[56] társadalmi összetételének elemzése során részben kontrollálható. A megyében 1957 és 1959 között 787 fő ellen indítottak

[55] Lásd TYEKVICSKA Árpád: Helyi forradalom - Önszerveződés Nógrád községben 1956-ban. *Szociológiai Szemle* 1992/2. 61-84.

[56] A vidéki ötvenhatos elítéltek vonatkozásában részben kontrollként használható Kapiller Imre Zala megyei elemzése. Lásd KAPILLER Imre: „Kik voltak?" – a megtorlás áldozatai Zalában. In: KAPILLER Imre: *'56 vidéken.* Zalaegerszeg (Zala Megyei Levéltár) 1992. 82-92.

eljárást ötvenhatos cselekmények miatt. Az elérhetők mintájában ebből 658 fő adatait rögzítettem. Ismereteim szerint a bel- és igazságügyi statisztikák nem tartalmazzák a „csak" internáltakat, és a hosszabb-rövidebb ideig őrizetbe vett személyeket sem. A politikai okokból internáltak száma Hajdú-Biharban 1957-1959 között mintegy 250-290 fő.[57] A 658 fő közül 140 esetben volt kimutatható, hogy az illető hosszabb-rövidebb időt töltött internálótáborban. Egyharmaduk számára a megtorlás során kirótt büntetést az internálás 6-12 hónapja jelentette, amit rendszerint bírósági ítélettel is „legalizáltak", úgy, hogy a büntetést kitöltöttnek vették.

Az „ötvenhatosok" megjelölés a következőkben mindazokra érvényes, akik ellen 1956 után az igazságügyi szervek eljárást indítottak. Tehát ebben a mintában egyaránt találhatók olyanok, akiknek az ügyében jogerős bírósági ítélet született, akikkel szemben a rendőrség vagy az ügyészség időközben megszüntette a nyomozást, s olyanok is, akik hosszabb-rövidebb időt töltöttek internálótáborban. Az adatok rögzítése során csak azokat hagytam figyelmen kívül, akiket tiltott határátlépéssel vádoltak, mert e csoport tagjainak döntő többsége nem volt aktív résztvevője a forradalmi eseményeknek, vagyis nem a közszereplés miatt várható felelősségre vonás elől menekült el. Akik a politikai szerepvállalás miatt emigráltak, azok döntő többségének sikeres volt a határátlépése, akiké pedig sikertelen, azoknál a konkrét ötvenhatos politikai vád mellett rendszerint szerepelt a tiltott határátlépés kísérlete is. A megközelítőleg teljes feldolgozottsági szint lehetővé teszi azt, hogy a következtetéseket érvényesnek tekintsem mindazok esetében, akik ellen a forradalmat követően büntetőeljárás indult a megyében. Hiszen statisztikailag kicsi a valószínűsége annak, hogy a mintából kimaradtak adatai a megoszlásokat alapvetően megváltoztassák.

Az „ötvenhatosok" közül 104 fő debreceni volt, 88-an a kisvárosokban, 466-an pedig a községekben éltek. A megyére vetítve, településenként átlagosan 8 személy ellen indítottak büntetőeljárást. A községi átlag 5 fő volt. Debrecen után a Hajdúnánáson volt a legmagasabb az

[57] Az internáltak pontos létszámára nem áll rendelkezésre megbízható adat. 1957 első félévének végéig 147-en kerültek internálótáborba. Lásd A BM Hajdú-Bihar megyei Rendőr-főkapitányság politikai nyomozó osztályának jelentése. 1957. június 20. HBML Pártarchívum 1. fond 9. fcs. 19. ő. e. Ügyészségi jelentések szerint 1957 végéig további 80, 1958 során pedig 60 fő ügyében hoztak internálási határozatot.

eljárás alá vontak száma: 43 fő. A másik két városban Hajdúszoboszlón és Hajdúböszörményben 26 fő, illetve 19 fő.

A nők száma alacsony, a 658 fő között 25 nő található.

Az „ötvenhatosok” átlagéletkora 32,3 év volt. A legidősebb közülük 69 éves, a legfiatalabb 14 éves volt 1956-ban. Az összes “ötvenhatos” egytizede 18 évnél fiatalabb volt 1956-ban, a fiatalkorúak átlagéletkora 17,1 év.

1. táblázat

Az „ötvenhatosok” megoszlása korcsoportonként és településtípusonként (N=658 fő)

Korcsoportok	Debrecen (%)	városok (%)	községek (%)	összes „ötven-hatos” (%)
-20	26.9	7.9	17.5	18.8
21-30	43.3	37.5	28.6	31.4
31-40	15.5	25.0	26.9	24.5
41-50	7.6	18.2	18.6	16.2
51-60	6.7	9.0	6.6	7.3
61-	0	2.3	1.7	1.8
összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

Megjegyzés: N= Debrecen - 104 fő; városok - 88 fő; községek - 466 fő.

1. ábra

Az összes „ötvenhatos” megoszlása korcsoportonként (N=658 fő)

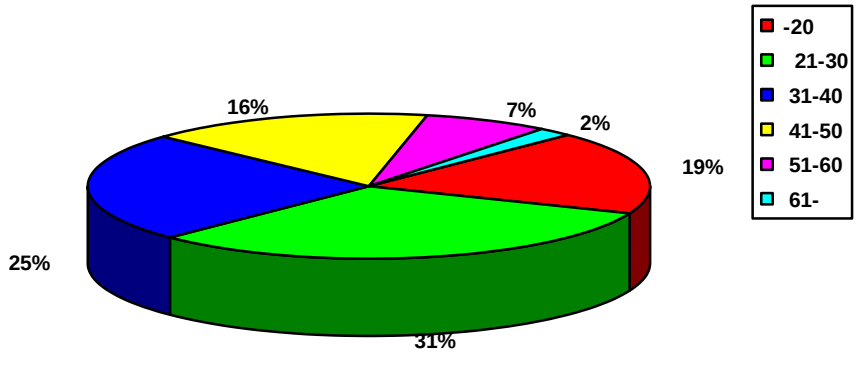

Az „ötvenhatosok” többsége a 21-30 és a 31-40 év közötti korosztályokhoz tartozott. Együttes arányuk Debrecenben 58.8, a városokban 62.5, a községekben 55.5 százalék volt. A 20 éves és ennél fiatalabb korcsoportok tagjainak részesedése Debrecenben volt a legmagasabb, de községben élők közel egyhatoda is ebbe a csoportba tartozott. A 41-60 év közötti idősebb felnőtt generációk tagjai között, pedig a városiak voltak enyhe többségben. Az aktív résztvevők kormegoszlásában a debreceniek általában egy korosztállyal fiatalabbak, s ez a tendencia az elítéltek vonatkozásában is tetten érhető. Hiszen amíg a debreceni politikai elítéltek 70.2 százaléka 30 éves és ennél fiatalabb volt, a városok esetében ez az arány 45.4, a községekben, pedig 46.1 százalék volt. Debrecenben nem indult eljárás 60 évesnél idősebbek ellen, a városokban és a községekben viszont az időskorúakat is elérte a megtorlás valamilyen formája.

Az „ötvenhatosok” korcsoportjainak megoszlása tehát a városokban és a községekben jóval kiegyenlítettebb, mint Debrecenben. Az aktív résztvevők és a politikai elítéltek kormegoszlásának vonatkozásában nem mutathatók ki markáns eltérések, az egyes korcsoportok aránya megközelítőleg azonos. Vagyis 1956 valóban a fiatalok, a harmincasok forradalma volt. A családi állapot elemzése is megerősíti ezt. Mindössze egyhuszaduk esetében nem állt rendelkezésre a családi állapot adata. Az összes „ötvenhatos” közel egyharmada nőtlen, egyhatoda gyermektelen házas, majd a fele egy és három, illetve háromnál több gyermekes házas. Mindegyik településtípuson elhanyagolhatóan alacsony volt az özvegyek és elváltak száma. Az azonban figyelemre méltó, hogy a városi és községi lakhelyű politikai elítéltek, illetve büntetőeljárás alá vontak közel egyötöde három vagy több gyermekes családdal rendelkezett.

Részletesebb bontásban vizsgálva látható, hogy a 30 évnél fiatalabb korosztályok magas arányának megfelelően nagy a családdal még nem rendelkező, illetve a fiatal házasok száma. Ismerve azt, hogy az idősebbek többsége a városokból és a falvakból került ki, valószínűleg a megállapodott családosok nagyobb része is ezekhez a településekhez kötődött.

A nőtlenek és hajadonok aránya Debrecenben volt a legmagasabb. Ugyanakkor a községekből származó politikai elítéltek között is meglehetősen sok volt az egzisztencia-teremtésének kezdeti szakaszában lévő

önálló, családdal nem rendelkező fiatal. A megyeszékhelyen tehát a megtorlás elsősorban a nőtleneket és a fiatal házasokat érintette, míg vidéken - különösen a városokban -, majdnem fordított a helyzet. Hiszen itt a megállapodott, családos emberek voltak jelentős többségben. A különbség oka nyilvánvalóan nem a megtorlási politika, hanem a forradalmi eseményekben aktívan résztvevők területi megoszlása, illetve az, hogy hol, mire, ki választódott ki.

2. táblázat

„Ötvenhatosok" megoszlása családi állapot szerint településtípusonként (N=658 fő)

	Debrecen (%)	városok (%)	községek (%)	összes „ötvenhatos" elítélt (%)
nőtlen, hajadon	53.5	18.7	29.4	31.5
házas, gyermektelen	15.5	19.9	16.4	16.8
házas, 1-2 gyermek	23.1	34.8	28.1	29.2
házas, 3 és több gyermek	4.6	19.0	18.0	15.6
özvegy, elvált	1.8	2.2	1.5	1.1
nem ismert	1.8	4.5	6.6	5.8
összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

Az iskolázottság terén a területi különbségek még markánsabban kimutathatók, mint a családi állapot vonatkozásában. Az elemzés eredményeit nem befolyásolta érdemben az adathiány, hiszen a 658 fő között mindössze 8 fő található, akinek az iskolai végzettsége nem ismert. Ugyancsak alacsony az írástudatlanok aránya, mindössze 1.8 százalék. A politikai elítéltek több mint kétharmada elemi és általános iskolát végzett, egyhatoduk járt középiskolába és szerzett érettségi bizonyítványt. Minden nyolcadik elítélt rendelkezett felsőfokú végzettséggel, egyetemi vagy főiskolai diplomával. Az elítéltek általános képzettsége magasabb volt, mint a népszámlálások által kimutatott megyei iskolázottsági-képzettségi szint.

A területi megoszlást vizsgálva látható, hogy igen jelentős különbség van a debreceni, valamint a városi és községi csoportok iskolázottsága között.

Debrecenben az iskolázottság szintje magasabb volt. Erre utal az érettségizettek, valamint a diplomások magas aránya, ugyanakkor az elemi és általános iskolát végzettek száma a hajdúvárosokhoz és a megye községeihez viszonyítva kifejezetten alacsony. Ez az arány részben a megyeszékhely társadalmi viszonyainak következménye, hiszen Debrecen egyetemeivel és középiskoláival a régió oktatási centruma volt. Másfelől feltételezhető, hogy ebben az esetben a diplomások valamelyest felülreprezentáltak az elítéltek között. Hiszen a megtorlás során előszeretettel állították a perek középpontjába az értelmiségieket, mint „ellenforradalmi felbujtókat".

3. táblázat.

Az „ötvenhatosok" megoszlása iskolázottság szerint településtípusonként (N=658 fő)

iskolázottsági szint	Debrecen (%)	Városok (%)	Községek (%)	Az összes „ötvenhatos" (%)
nem ismert	0.9	2.0	1.0	1.2
nem ír, nem olvas	0	1.0	2.2.	1.8
elemi és általános iskola	24.5	74.7	75.4	67.5
középiskola és érettségi	50.0	12.2	11.4	17.6
főiskola és egyetem	24.6	9.1	9.8	11.9
összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

A városi és falusi „ötvenhatosok" mintegy háromnegyede elemi és általános iskolába járt. Ezen belül is a többségük négy vagy hat elemit végzett. A vidékiek egynyolcada érettségizett, egytizede pedig főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezett. Ők képviselték a kisvárosi és falusi értelmiséget az elítéltek körében. Politikai szerepvállalásuk és elítélésük gyakran a helyi társadalomban elfoglalt pozíciójuk következménye. A tanító, az agronómus, az orvos, az állatorvos többnyire aktív résztvevője volt a helyi forradalmi eseményeknek, és gyakran választották őket a forradalmi bizottmányok tagjaivá vagy vezetőivé.

A 658 fő foglalkozási megoszlásának vizsgálata megerősíti az iskolázottság során kirajzolódó tendenciákat. Az összes „ötvenhatos” egyharmada mezőgazdasági foglalkozású volt, közel háromnegyedük önállóan gazdálkodott, egytizedük termelőszövetkezeti tag volt, egyhuszaduk önállóan gazdálkodó kisegítő családtagja. A csoport közel fele fizikai foglalkozású, ezen belül kilenctizedük munkás. A munkások több mint a fele segéd- és betanított munkás, több mint egyharmada szakmunkás, egytizede pedig alkalmi munkás volt. Szellemi és egyéb foglalkozásúak közül került ki az 1956-os elítéltek egynegyede. A legtöbben tisztviselők, tanárok és tanítók, egyetemisták és középiskolás diákok, de jelentős számban találunk közöttük katonatiszteket, orvosokat, mérnököket és egyetemi oktatókat is.

4. táblázat

„Ötvenhatosok” megoszlása foglalkozási főcsoportonként településtípusonként (N=658 fő)

foglalkozási ág	Debrecen (%)	városok (%)	községek (%)	„ötvenhatosok” összesen (%)
mezőgazdasági	3.8	33.8	44.9	32.8
ipari	40.3	46.3	32.6	41.5
szellemi és egyéb	55.9	18.9	22.5	25.6
összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

Az „ötvenhatosok” foglalkozási összetétele a megyeszékhelyhez képest a városokban és a községekben kiegyensúlyozottabb. A települések gazdasági szerepének megfelelően magasabb a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya. A földtulajdonnal rendelkező gazdálkodó rétegen belül - az elítéltek között is - alig található 20 kataszteri holdnál nagyobb birtokkal rendelkező gazda. Az önállóan gazdálkodók több mint kétharmada a 40-50 éves korosztályokhoz tartozott és általában 5-15 kataszteri holdnyi földje volt. Az ipari foglalkozásúak többsége - ellentétben a megyeszékhellyel - a városokban és a községekben egyaránt 30 évnél fiatalabb segédmunkás volt. A községekben élő, agrár foglalkozású politikai elítéltek általában egy generációval idősebbek voltak az ipari foglalkoztatottaknál. A szellemi foglalkozásúak

között a tanárok és a tanítók alkották a legnagyobb létszámú csoportot. A megtorlás községi célcsoportjait tehát a 40-50 év közötti gazdálkodók, a fiatal segéd- és szakmunkások, valamint a helyi értelmiség, elsősorban a tanárok és tanítók alkották.

A területi megoszlást áttekintve az „ötvenhatosok" között Debrecenben alig találunk mezőgazdasági foglalkozásút. A megyeszékhelyen - ahogy azt az iskolázottság megoszlása is mutatta - a szellemi munkát végzők csoportját érintette a leginkább a forradalmat követő megtorlás. Ezen belül a legtöbben 20 és 30 év közötti egyetemi oktatók, egyetemi hallgatók, tisztviselők és katonatisztek voltak. Őket a debreceni forradalmi bizottmány perében és az ún. ellenállási perben ítélték el. Az ipari foglalkoztatottak többsége a 30 éves és ennél fiatalabb szakmunkások közül került ki. A tisztviselők között igen fontos volt a vasutasok politikai szerepvállalása, hiszen Debrecen fontos csomópont, a vasútigazgatóságon az első napoktól kezdve működött a forradalmi bizottmány s nyilvánvalóan nem véletlenül a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány egyik titkára vasutas, a másik pedig a Vagongyár (Debrecen legnagyobb üzeme) munkása volt.

A 658 fő közül 253-an voltak tagjai valamilyen forradalmi szervezetnek, ez az elítéltek 39 százaléka. Ebből 165-en forradalmi bizottmányok tagjai és vezetői, 42-en munkástanácstagok és vezetők, 45-en pedig nemzetőrök, illetve a nemzetőrségek parancsnokai voltak. A forradalmi szervezetek vezetői közül 58 főt ítéltek el, ebből 28-an forradalmi bizottmányi elnökök, 17-en munkástanácselnökök, 13-an a nemzetőrségek vezetői voltak. Az adatbázisban 408-an szerepelnek a forradalmi szervezetek tagjai közül. Ha ehhez viszonyítunk, akkor látható, hogy a forradalmi szervezetek tagjainak, vezetőinek mintegy a felét-kétharmadát ítélték el 1956-ot követően. Az a tény viszont, hogy az elítéltek között többségben vannak azok, akik nem kötődtek a forradalom alatt létrejött szervezetekhez, arra utal, hogy a szervezeti tagság a megtorlásnak csak az egyik szempontja volt. A hatalom ugyanilyen fontosnak tartotta annak a rétegnek a megfélemlítését, amelyből e szervezetek tagjai feltehetően kikerültek.

Az elítéltek politikai kötődését a szükséges adatok hiányossága miatt meglehetősen nehéz rekonstruálni. A büntetőeljárás során rendszerint igyekeztek feltüntetni a párttagságot, de ezt meglehetősen következetlenül és

pontatlanul tették. A forradalmat megelőző időszakban 56 fő volt valamilyen politikai párt tagja az elítéltek közül. A pártonkívüliséget 178 fő esetében jelölték, 424 esetben nem volt erre vonatkozó adat. A legtöbben a Magyar Kommunista Párt és a Magyar Dolgozók Pártja [továbbiakban: MDP] tagjai voltak, szám szerint 35-en. Tizenketten kisgazdák, hárman szociáldemokraták, hárman parasztpártiak voltak. Egy-egy fő a Demokrata Néppárt [továbbiakban: DNP], a Magyar Élet Pártja [továbbiakban: MÉP] és a Nyilas Párt tagja volt. A szélsőjobboldali politikai kötődést a belügyi monográfia[58] is csak ritkán tudta kimutatni, annak ellenére, hogy valószínűleg nagy gondot fordítottak ennek a felderítésére. Az események „ellenforradalmi jellegét" ezekkel a tényekkel nyilvánvalóan nem lehetett meggyőzően alátámasztani.

Az 1956-os politikai elítéltek döntő többsége, több mint háromnegyede (515 fő) büntetlen előéletű volt, a forradalomban való részvételük miatt indult ellenük első ízben büntetőeljárás. Közel egytizedük (61 fő) esetében nem állt a rendelkezésemre értékelhető adat. Egynyolcaduk (82 fő) volt büntetett előéletű, ezek közel a fele a korszakra jellemző gazdasági bűncselekményekért (közellátás veszélyeztetése, árdrágítás, üzérkedés) töltött hosszabb-rövidebb időt börtönben az ötvenes évek első felében. Egyharmaduk köztörvényes minősítésű tettekért - lopás, sikkasztás, hatósági közeg elleni erőszak, súlyos testi sértés - lett elítélve, egyötödük pedig politikai cselekményekért. Utóbbiak közül a legtöbben izgatás vádjával kerültek bíróság elé, de egy-egy esetben előfordult szervezkedés, illetve háborús és népellenes bűncselekmény is. A 82 fős csoport egyötöde (16 fő) – szinte kivétel nélkül köztörvényesek - volt visszaeső. 1956-ot követően ők többnyire harmadik alkalommal álltak bíróság előtt.

A forradalom után a 658 fő közül 556 főt ítéltek el jogerősen, 102 esetben rendőrségi vagy ügyészi szakaszban megszüntették az eljárás. A büntető eljárások többségét izgatás és szervezkedésben való tevékeny részvétel vádjával indították. Az összes elítélt közel kétharmada ellen ezekkel

[58] A BM adatai szerint a közel 5500 aktív részvevő közül 462 esetben mutatható ki párttagság, ebből 377 fő MDP tag, 49 fő Független Kisgazdapárt [FKgP] tag, 8 fő szociáldemokrata, 7 fő parasztpárti, 16 fő nyilas, 2 fő a MÉP, 3 fő pedig a DNP tagja volt. Lásd A Hajdú-Bihar megye területén lezajlott 1956-os ellenforradalom összefoglaló monográfiája. ÁBTL V-150370

a minősítésekkel kezdeményezték a nyomozást. Egyhatodukat „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel” vádjával ítélték el, illetve vonták büntetőeljárás hatálya alá. A rongálás vádja rendszerint a szovjet hősi emlékművek lerombolásáért felelősségre vontakat takarja.

5. táblázat

Az „ötvenhatosok” megoszlása az ellenük emelt vádak szerint (N=658 fő)

vád	„ötvenhatosok” száma	az összes „ötvenhatos” százalékában
államrend elleni mozgalomban való tevékeny részvétel	115	17.5
államrend elleni szervezkedésben való tevékeny részvétel	141	21.7
államrend elleni szervezkedés vezetése	12	1.8
izgatás	263	39.9
faji gyűlöletkeltés	7	1.0
fegyver-és lőszerrejtegetés	75	11.4
rongálás	36	5.5
gyújtogatás	3	0.4
lopás, sikkasztás	6	0.8
összesen	658	100.0

Megjegyzés: Azok esetében, akiket több vádpontban is bűnösnek találtak az eljárás folyamán, az első vádpontot, vagyis a „fővádat” vettem figyelembe a besoroláskor.

A büntetőjogi minősítések értelmezésének és alkalmazásának skálája meglehetősen széles és gyakran következetlen volt. Elég gyakran előfordult, hogy pertársak által elkövetett azonos súlyú cselekményt egymástól erősen eltérően értelmeztek és ítéltek meg. A forradalmi szervezetek tagjait többnyire szervezkedésben való tevékeny részvétel vádjával fogták perbe. A Hajdú-Bihar megyei Bíróság ítélkezési gyakorlatában sem volt ritka, hogy a

politikai vádakat köztörvényes vádak kísérték. A mintegy háromtucat mellékvád többsége testi sértés, magánlaksértés, lopás és hűtlen kezelés volt.

Hajdú-Biharban az 1957-1958 folyamán lebonyolított majd háromszáz politikai perben nem hoztak halálos ítéletet és jogerősen életfogytiglani börtönbüntetésre sem ítéltek senkit. A nagyidős ítéletek felső határa 15 év volt, a jogerősen elítéltek közül 11 fő esetében szabták ki ezt a büntetési tételt. Az ítéletek nagy többsége rövid időtartamú szabadságvesztés volt. Gyakorta felfüggesztették a börtönbüntetések végrehajtását. Az összes kiszabott ítélet egyharmadának büntetési tétele nem haladta meg a 12 hónapot, egyötöde 2 év alatti, egyhatoda pedig 5 évnél rövidebb szabadságvesztés volt. Minden harmincadik elítélt esetében a szabadságvesztés időtartama elérte vagy meghaladta a tíz évet. A bíróság a vádlottak egytizedét bűncselekmény vagy bizonyíték hiányában felmentette. Ezekben az esetekben még a koncepciósan megfogalmazott vádat sem sikerült az elítéléshez szükséges minimális mértékben sem alátámasztani a nyomozás során. Elhanyagolható volt a 3 hónapnál rövidebb szabadságvesztésre, valamint a főbüntetésként pénzbírságra ítéltek száma. Pénzbüntetést többnyire a rongálásos, emlékmű rombolási perekben érintett vádlottak esetében szabtak ki.

6. táblázat

Az „ötvenhatosok" megoszlása a jogerős ítélet szerint (N=658 fő)

A kiszabott büntetés	„ötvenhatosok " száma	Az összes „ötvenhatos" százalékában
- 3 hónap	7	1.0
4-6 hónap között	98	14.9
7-12 hónap között	106	16.1
1-2 év között	137	20.8
2-5 év között	91	13.9
5-10 év között	37	5.6
10 év felett	23	3.5
pénzbüntetés	12	1.8
felmentve	54	8.2
az eljárás megszűnt	102	15.5
összesen	658	100.0

Lényeges, hogy a tíz évet meghaladó szabadságvesztéseket kimondó ítéleteket többnyire a statáriális bíráskodás időszakában lebonyolított fegyverrejtegetési perekben a debreceni katonai bíróságon hirdették ki.

Az ítélkezés gyakorlatát a helyi politikai erőviszonyok döntő módon befolyásolták. Többek között ezért is nehéz valamiféle logikus, politikai, taktikai és jogi elv- és érvrendszert találni az ítéletek hátterében. A jogszerűség látszatának megőrzésére törekvő bírósági döntések háttere az általános direktívákon és a politika által támasztott igénynek való feltétlen megfelelni akaráson túl, jószerével nem dokumentálható. Elsősorban azért, mert ezek az egyeztetések gyakran informális jellegűek voltak. Az azonban így is egyértelmű, hogy a szervezeti tagságot általában súlyosbító körülményként értékelték.

Összegzés helyett

Nyilvánvaló, hogy ezek az elemzések csak egy lehetséges megközelítést, illetve egyfajta kiindulópontot jelentenek. Ahhoz, hogy az itt megfogalmazott állítások szélesebb körben, általánosabb érvényességgel megfogalmazhatóak legyenek további kutatásokra – anyakönyvi adatgyűjtésekre, életútelemzésekre van szükség.

Tyekvicska Árpád

Az 1956-os események Nógrád megyében, különös tekintettel a nemzetőrségre[59]

Az 1956-os magyar forradalom a kommunizmus totális erkölcsi vereségét jelentette Magyarországon. A hatalommal szemben éppen azok lázadtak fel, akikre vezetői egy évtizeden át hivatkoztak: parasztok, munkások „haladó értelmiségiek", a teljes magyar nép. Napok alatt létrejöttek a forradalmi szervek és szervezetek. A demokratikus közösségi önszerveződés 1956 egyik legfontosabb hagyatéka. Ennek a folyamatnak volt a része Nógrád megyében is a községi, városi, járási, üzemi nemzetőrségek megszervezése.

A nemzetőrségeket – a nógrádi példa alapján – legalább két aspektusból lehet vizsgálni. Egyrészt funkció szerint beszélhetünk rendvédelmi, vagyonvédelmi szerepükről; másrészről területvédelmi szempontból egy-egy közösség, falu vagy város, városrész biztosításáról. Ez egyben rávilágít egy terminológiai problémára is. Az ország más területeihez hasonlóan Nógrád megyében is nemzetőrségnek hívjuk a MÁVAUT[60], az AKÖV[61] de más vállalatok, üzemek, állami gazdaságok üzemőrségeit is. Környezetük is nemzetőröknek tartotta őket, holott valójában a gyár- és üzemőrségek körébe sorolhatók, hisz a területvédelmet a forradalmi tanácsok által szervezett és működtetett települési nemzetőrségek látták el. A „területvédelem" kifejezés helyett használhatnánk a „honvédelmet" is, mint a nemzetőrségek egyik feladatát. Megyénkben ez azért is fontos, mert – mint látni fogjuk – két járásban is szerveztek olyan nemzetőr zászlóaljat, amelynek a létrehozása egyértelműen a hon védelmét célozta meg.

A nemzetőrségek megalakítása a forradalmi önkormányzó szervek, a forradalmi tanácsok megválasztását követte (nem számítjuk tehát ide, természetes módon, a megyei pártvezetés utasítására már október 24-én megszervezett „munkásőr" csoportokat, melyek október végén, kevés kivétellel feloszlottak). A forradalmi fegyveres szervezetek létrejöttét tekintve Nógrádban két típust különböztethetünk meg. Egyrészt voltak

[59] Az előadás szövegének szerkesztett változata.
[60] MÁVAUT: Magyar Állam Vasutak Autógépkocsi-üzeme
[61] AKÖV: Autóbusz-közlekedési Vállalat

falvak, közösségek, amelyek saját, belső folyamataik, energiáik következményeként hozták létre forradalmi szerveiket, az új tanácsot, a nemzetőrséget. Ezek a közösségek voltak azok, amelyek legélesebben és leggyorsabban reagáltak a budapesti eseményekre. Nem egyszer azokról a falvakról van szó, amelyek az '50-es években a legtöbb sérelmet szenvedték el. Máshol pedig a budapesti híreket szinte szinkronban közvetítő bejáró munkások, vasutasok, diákok mozgósító szerepét érhetjük tetten a gyors reakcióban.

Ilyen település volt a Börzsöny lábánál, a Vác-Balassagyarmat vasútvonal mentén elhelyezkedő Diósjenő. A községet az '50-es években lényegében lefejezték: több tucat gazdacsaládot telepítettek ki. Közösségi és egyéni szinten annyi sérelem halmozódott fel ezen a településen, hogy szinte természetesnek tűnik, Diósjenő volt a megyében az első, amely a maga forradalmi cselekménysorát végigjátszotta. Már október 24-e hajnalán megjelent itt egy teherautónyi forradalmár Budapestről, tehát szinte azonnal hírt kaptak a fővárosi eseményekről. Másnap a tanácsháza előtt összeverődött tömegből *„egy páran kiváltak, bementek az épületbe és kabátjánál fogva kihúzták onnan Hovanyecz elvtársat (a falu tanácselnökét), elvitték a hangos híradóhoz és követelték, hogy mondjon le. A kényszernek engedve Hovanyecz elvtárs le is mondott"* – idézte fel 1957-ben a történteket a községi párttitkár.[62] Ezt követően egy meglehetősen viharos gyűlésen megválasztották a forradalmi tanácsot, majd azt követően a nemzetőrséget. Ezt az eseménysort tekinthetjük a megyében – a nemzetőrség szervezésében is – az egyik indulópontnak.

Néhány szervezési-szerveződési típust kívánok bemutatni, immár szélesebb, térségi kitekintéssel. A megye öt járása közül három településegységről van szó: a Rétsági, a Balassagyarmati és a Salgótarjáni járásról. Mindhárom területen más volt az az erőközpont, amely a forradalmi lendületet adta, amely megindította és irányította az eseményeket, egészen november 4-éig, illetve tovább is.

[62] Nógrád Megyei Levéltár [továbbiakban: NML] XXV. 4. c) B. 172/1959.

A katonák forradalma

A Rétsági járásban október 29-éig néhány község – például a már említett Diósjenő – kivételével majdhogynem csend volt. A terület városhiányos térség, a járási központ maga is egy ezerfős község volt ebben az időben. Így történhetett, hogy a Rétságon állomásozó Páncélos Tiszthelyettes Kiképző Ezred lett az, amely erőcentrumként a forradalmi események középpontjába került.

Az ezred kiképző alakulat volt, vagyis sem szervezete, sem technikai felszereltsége nem éles bevetésre volt kialakítva. 1956 októberének elején a hallgatói állomány egy jelentős része leszerelt, ennek következtében az ezred létszáma körülbelül a felére csökkent. Annak ellenére, hogy nem harci alakulat voltak, a megye egyetlen fegyveres erejeként jelentős szerepet töltöttek be a térségben, sőt, kirendelt egységei részt vettek Salgótarján, Vác, Újpest forradalmi történéseiben is.

Október 24-én 3 óra 30 perckor riadót rendelt el az ezred vezetése. Az ok: „Budapesten zavargások vannak”. A következő napokban folyamatosan érkeztek hírek a laktanyába, és érlelődött a megmozdulás. Október 28-a lett a fordulópont, ekkor nagy változások játszódtak le az országos politikában is. Délután Nagy Imre elmondta emlékezetes beszédét, amelyben átértékelte az addig ellenforradalomként aposztrofált eseményeket. Éjjel tizenegy óra előtt pedig elhangzott a rádióban a Hazafias Népfront felhívása a különböző szintű nemzeti bizottságok választására. Nem tudjuk, hogy pontosan hogyan formálódott meg a döntés, de október 29-e hajnalán az ezred vezetése a laktanyába hozatott több rétsági lakost, főként a tömegszervezetek és a pártbizottság vezetőit, tanácsi dolgozókat, és az ezredparancsnok, Garami Lajos irányításával együttesen megválasztották a Járási Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanácsot. A rétsági járási eseményekben ezt követően is végig megmaradt a laktanya irányító szerepe: noha létrejött egy „járási nemzetőrség” is, ez valójában csak Rétság községben fejtette ki tevékenységét.

Másnap, október 30-án a laktanya járművein küldöttségek mentek ki a falvakba, és ahol még nem választottak forradalmi szervet, ott előkészítették az új tanácsok megválasztását. A gyűlések levezetésére a legtöbb helyen a

Hazafias Népfront helyi elnökeit kérték fel. Az önkormányzati szervek megválasztását követte mindenhol a nemzetőrségek létrehozása is.

Azok a forradalmi tanácsok, amelyeket október 30-án a járási központból kiérkező megbízottak választattak meg, nagyon sok belső konfliktussal küzdöttek; esetükben egy folyamatos tisztulási folyamatnak lehetünk a tanúi: az idő előrehaladtával, sokszor éles küzdelmek árán kiszorították tagjaik sorából a kommunista pártfunkcionáriusokat, tanácsi vezetőket, a „régi rend kiszolgálóit".

Az események dinamikáját jól mutatja, hogy október 30-án Rétság község lakói közül egy csoport megszállta a járási forradalmi tanács épületét, és egy tumultuózus nagygyűlésen teljesen átírták a járási tanács névsorát.

A nemzetőrség szervezésének külön is említendő eseménye volt Rétságon a járási nemzetőr zászlóalj szervezése. Az ötlet akkor merült föl, amikor a rétsági laktanya katonai forradalmi tanácsának október 30-án megválasztott elnöke, Pálinkás (Pallavicini) Antal Balassagyarmaton tájékozódott az ottani történésekről. (Balassagyarmaton, a városi-járási forradalmi tanács kezdetben egy egész ezredet akart szervezni és csak a lehetőségek kényszerű tudomásulvétele után döntöttek egy zászlóaljnyi erő mellett.) A gyarmati utat megelőzte Pálinkás beszélgetése egyik, a fővárosból visszatérő tiszttársával, aki megmutatta neki a Budapesten kiállított nemzetőr-igazolványát és a Magyar Honvéd frissen nyomott számát, mely a nemzetőrség szervezéséről is írt. Pálinkás november 2-án állítólag ismertette ötletét az ezredparancsnokkal, Garami Lajossal, aki beleegyezett a szervezés megindításába, annál is inkább mert a különböző civil szervezetek sorra a hadseregtől kértek segítséget, amit, az alacsony jelenlévő létszám miatt, az ezred csak nehezen tudott tejesíteni. (A községi nemzetőrségek szervezése során, a tanácsok írásos kérelmére, a meghatalmazottaknak először a MÖHOSZ-tól[63] bevont fegyvereket adták ki, majd ezek elfogyta után géppisztolyokat. Ezekről jegyzéket vezettek. Egy későbbi vallomás szerint a forradalom alatt összesen 410 géppisztoly, 10–12 pisztoly, 5 láda kézigránát és kb. 25 MÖHOSZ puska került ki a laktanyából. Ennek azonban csak kisebb része jutott november 4-ig a községi nemzetőrök birtokába.)

[63] MÖHOSZ: Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség

Garami ezredes jóváhagyása után Pálinkás megbeszélést folytatott a járás forradalmi tanács elnökével és titkárával, majd együttesen átkérték a tartalékos tisztek káderlapjait és mintegy 30 személyt kiválasztva másnapra táviratilag berendelték őket Rétságra. (A berendeltek több mint fele párttag volt és a régi hadseregben csak a megbízott parancsnok, Sztranyavszki Pál tartalékos százados szolgált.) Megegyeztek abban is, hogy másnapra Pálinkás szerkeszt egy toborzó felhívást, amit a behívott tisztek majd kivisznek a falvakba.

A Pálinkás őrnagy által fogalmazott *„Szent hazám földjén még itt tapos a Rákosi-rendszert támogató orosz csizma…”* kezdetű kiáltvány arra utal, hogy a nemzetőr zászlóaljat elsősorban a külső veszéllyel szemben szervezték meg, vagyis tettüket a honvédelem gondolata vezérelte. A kiáltvány felszólította a községek fegyverre fogható férfi lakosságát, hogy jelentkezzenek nemzetőrnek.

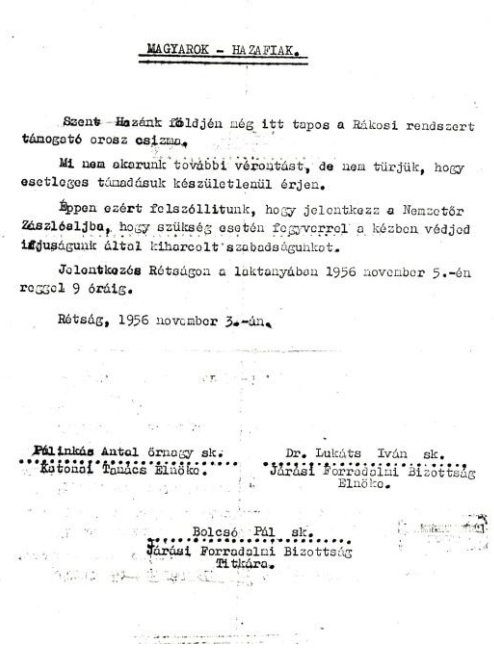

MAGYAROK - HAZAFIAK.

Szent Hazánk földjén még itt tapos a Rákosi rendszert támogató orosz csizma.

Mi nem akarunk további vérontást, de nem tűrjük, hogy esetleges támadásuk készületlenül érjen.

Éppen ezért felszólítunk, hogy jelentkezz a Nemzetőr Zászlóaljba, hogy szükség esetén fegyverrel a kézben védjed ifjuságunk által kiharcolt szabadságunkat.

Jelentkezés Rétságon a laktanyában 1956 november 5.-én reggel 9 óráig.

Rétság, 1956 november 3.-án.

Pálinkás Antal őrnagy sk.
Katonai Tanács Elnöke.

Dr. Lukáts Iván sk.
Járási Forradalmi Bizottság
Elnöke.

Bolcsó Pál sk.
Járási Forradalmi Bizottság
Titkára.

Pálinkás (Pallavicini) Antal által fogalmazott felhívás a járási nemzetőrség szervezésére. Rétság, 1956. november 2.

November 3-án 28–30 tartalékos tiszt jött össze a járási tanács nagytermében. Az ülést Lukáts Iván, a járási forradalmi tanács elnöke nyitotta meg, de hamarosan megjelent a községi plébános is, akit mint tábori lelkészt mutattak be és kértek fel a szólásra. A katonai részt Pálinkás ismertette, közölve, hogy két, egyenként károm szakaszra osztott századot szerveznek, amelyeknek az egybegyűltek közül majd 30 tisztre lesz szükségük. A további szervezést a november 4-ei események meghiúsították.

November 4-én hajnalban a katonai tanács riadóztatta a rétsági páncélosezredet, mivel Vác irányából egy szovjet páncélosegység közeledett Rétság felé. Garami ezredes elrendelte a védelemre való berendezkedést. (Felvetődött az is, hogy vonuljanak a Börzsöny hegyei közé, de ezt a javaslatot végül elvetették.)

Az ezred fél hét körül hagyta el a laktanyát, és a kijelölt helyeken – a diósjenői bekötőútnál – megkezdte a szétbontakozást. Nyolc óra lehetett, amikor Nőtincs irányában megjelentek a szovjet élharckocsik. Ezekben a percekben a rétsági páncélosezred minden bizonnyal a forradalom legnagyobb páncélos összecsapására készülődött.

A veszélyes helyzetben Garaminak sikerült telefon kapcsolatba lépnie a páncélos parancsnoksággal, ahol közölték vele, hogy nincs tűzparancs, semmiképp se lőjenek, hanem tárgyaljanak. Az ezredes ekkor a csapatokhoz ment és utasította őket a lövegcsövek felemelésére. Ezután gépkocsiján a szovjetekhez hajtott. Itt a szovjet parancsnokkal abban állapodott meg, hogy a tiszti állományt áthozva leteszik a fegyvert. Erre csak hosszas huzavona után került sor. Többen megjárták már az orosz hadifogolytáborokat, és nem akartak ismét fogságba esni. Végül a katonai tanács vezetői győzték meg őket az ellenállás kilátástalanságáról.

Reggel a járás területén működő községi nemzetőrségeket is riadóztatták és Rétságra rendelték. A nemzetőrök nagy része – ki teherautón, ki traktoron – be is érkezett a délelőtt folyamán. A laktanyában 11 órakor felnyitották a fegyverraktárakat, ahonnan a civilek nagyszámú fegyvert vételeztek. Annak hírére azután, hogy a kivonult katonaság megadta magát, a nemzetőrség a harc felvétele nélkül szétszéledt.

A rétsági laktanyához, illetve Pálinkás (Pallavicini) Antalhoz országosan ismert történet kapcsolódik: Mindszenty József hercegprímás kiszabadítása.

Mindszenty bíborost koholt vádak alapján, koncepciós perben 1949-ben ítélték életfogytiglani börtönre. Hat év múlva, 1955-ben jelölték ki számára kényszerlakhelyül a felsőpetényi Almássy-kastélyt. Innen 1956. október 30-án szabadult, miután államvédelmis őrzői „forradalmi tanácsot" (!) választottak és úgy döntöttek, hogy a bíboros őrzését beszüntetik. A falu vezetőinek hívására érkeztek a kastélyba a rétsági laktanya tisztjei, Vajtai Gyula, Tóth József, Stift Róbert főhadnagyok és Galajda Béla hadnagy, akik önként vállalkoztak a feladatra. Rétságra szállították a főpapot.

A laktanyában töltött éjszaka után, október 31-én reggel, katonai kísérettel, a kormány utasítására szállították Budapestre a prímást. A páncélos menet parancsnoka Pálinkás őrnagy volt. A Mindszentyt felsőpetényi fogságából kiszabadító tisztek a fővárosba is elkísérték a bíborost. Ők voltak a személyi testőrei, míg az épület külső biztosítását az újpesti nemzetőrség látta el egy rétsági tank támogatása mellett.

A rétsági tisztek csak november 4-én váltak el a főpaptól, amikor Mindszenty a Parlamentből az amerikai követségre távozott. Kézfogással búcsúztak.

A forradalom leverését követő megtorlást a rétsági ezred tisztjei sem kerülhették el. Pálinkás Antalra a legsúlyosabb büntetést mérték: a katonai bíróság halálra ítélte. A végrehajtásra 1957. december 10-én került sor, mint azt a felvett jegyzőkönyvben, hazug módon megfogalmazták: *„(…) törvényes keretek között"*.

A testőrökre több év börtönt szabtak ki. Az alakulat parancsnokát, Garami Lajos ezredest 10 év börtönbüntetéssel sújtották. Mindszenty bíboros csak 1971-ben távozhatott a szabad világba, ahol életének utolsó éveiben élt.

Mindszenty József bíboros és Pálinkás (Pallavicini) Antal (1922–1957) a budai prímási palotában, 1956. október 31-én.
Pallavicini Antal arisztokrata családban született. A világháború utolsó évében részt vett a németellenes ellenállásban. A háború után a néphadsereg tisztje maradt. A rendszer híve lett, nevét is ezért változtatta Pálinkásra. Származása, múltja és a Mindszentyhez fűződő kapcsolata miatt szinte bizonyos volt, hogy a forradalom után eljárás indul ellene, mégsem távozott nyugatra. Földi maradványai a 301-es parcellában nyugszanak.

A polgárok forradalma

A másik járási központot, Balassagyarmatot 1950-ben megfosztották megyeszékhelyi rangjától és szinte minden fejlesztési, pénzügyi forrásától. Bár a megyei tanács még itt alakult meg, ezt követően kezdetét vette a megyei intézmények, szervezetek többségének áttelepítése Salgótarjánba. A megyeszékhely áthelyezését követően Balassagyarmatot „reakciós

fészeknek" bélyegezték. A város nem részesült a központi fejlesztési forrásokból, szakembergárdájának jelentős része elvándorolt, vagy az új székhelyre települt át. Az ötvenes évek első felében, Salgótarjánban átlagosan 16-szor annyi beruházás jutott egy lakosra, mint Balassagyarmaton. A város vezetői is egymást váltó idegenek voltak, akik rövid működésük alatt nem tettek semmit a helyzet megváltoztatásáért. A város egyre inkább egy halódó település képét mutatta.

Nem véletlen tehát, hogy a budapesti forradalmi események híre Nógrád megye nagyobb települései közül itt váltotta ki az első spontán reakciókat és itt alakult meg a megye első valódi forradalmi városi-járási szerve is. Ahogyan ezt – sajátos bikkfanyelvén – egy 1959-ben készített belügyi összefoglaló megfogalmazta: az ellenforradalom a megyében Balassagyarmaton *„igen komoly talajra talált"*.[64]

A városban október 27-én került sor a Járási Városi Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács megválasztására. A tanács elnöke Daróczi Gusztáv, titkára pedig dr. Magyar Pál lett. A forradalmi bizottság megbízása alapján Magyar Pál megfogalmazta a *„Magyar hazafiak!"* kezdetű röplapot. A deklaráció jelentősége túllépi a megye kereteit. Hisz egy vidéki forradalmi szerv a *teljes* államhatalom gyakorlására jelenti be magát jogosultnak és ezt elválasztja az épp hatalmon lévő kormánytól, kinyilvánítva, hogy azt csak abban az esetben támogatja, ha az a röpiratban megfogalmazott követeléseiket teljesíti: így többek között megszünteti a felkelőkkel szembeni katonai-karhatalmi fellépést, intézkedik a szovjet csapatok *azonnali* kivonásáról, és 60 napon belül új, szabad választásokat ír ki. Balassagyarmat forradalmi tanácsa a „dolgozó nép *nemzeti* követelései"-vel azonosította magát. Nem véletlen, hogy a forradalom leverése után, a Daróczi Gusztáv és társai ügyében meghozott első fokú ítélet indoklása külön megjegyezte: *„(...) az 1956. októberi ellenforradalom során különböző városokban létrejött hasonló szervek közül is kiemelkedik* [a balassagyarmati] *a maga nyílt ellenforradalmi jellegével, ami mind a teljes államhatalom gyakorlása átvételének deklarálásából, mind a hírhedt Dudás-féle kiáltvány elfogadásából kitűnik."*[65]

[64] ÁBTL O-15325/3. 133.
[65] ÁBTL V-141434. Ítélet Daróczi Gusztáv és társai ügyében.

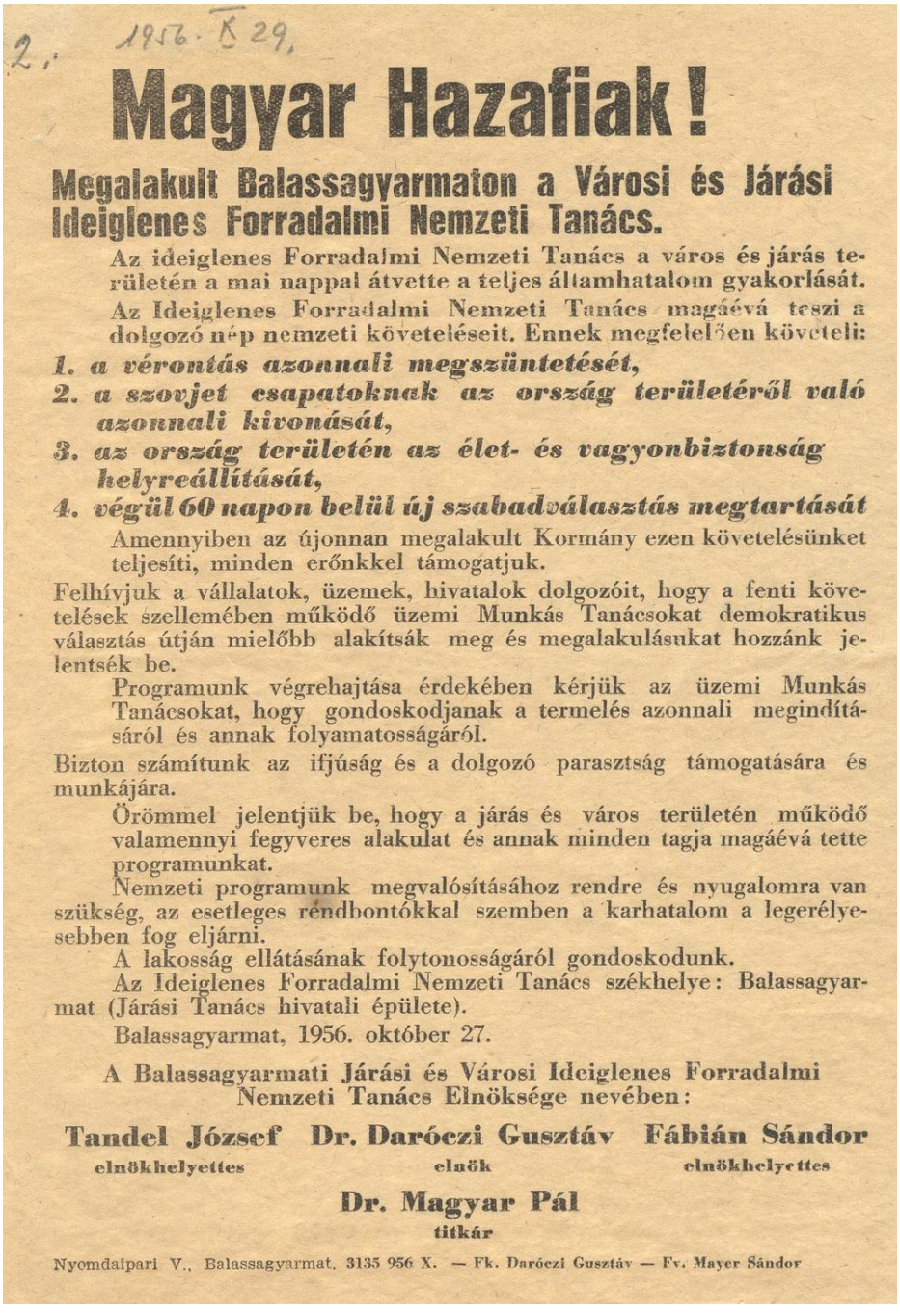

2. 1956. K 29.

Magyar Hazafiak!

Megalakult Balassagyarmaton a Városi és Járási Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács.

Az ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács a város és járás területén a mai nappal átvette a teljes államhatalom gyakorlását.

Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács magáévá teszi a dolgozó nép nemzeti követeléseit. Ennek megfelelően követeli:

1. ***a vérontás azonnali megszüntetését,***
2. ***a szovjet csapatoknak az ország területéről való azonnali kivonását,***
3. ***az ország területén az élet- és vagyonbiztonság helyreállítását,***
4. ***végül 60 napon belül új szabadválasztás megtartását***

Amennyiben az újonnan megalakult Kormány ezen követelésünket teljesíti, minden erőnkkel támogatjuk.

Felhívjuk a vállalatok, üzemek, hivatalok dolgozóit, hogy a fenti követelések szellemében működő üzemi Munkás Tanácsokat demokratikus választás útján mielőbb alakítsák meg és megalakulásukat hozzánk jelentsék be.

Programunk végrehajtása érdekében kérjük az üzemi Munkás Tanácsokat, hogy gondoskodjanak a termelés azonnali megindításáról és annak folyamatosságáról.

Bizton számítunk az ifjúság és a dolgozó parasztság támogatására és munkájára.

Örömmel jelentjük be, hogy a járás és város területén működő valamennyi fegyveres alakulat és annak minden tagja magáévá tette programunkat.

Nemzeti programunk megvalósításához rendre és nyugalomra van szükség, az esetleges rendbontókkal szemben a karhatalom a legerélyesebben fog eljárni.

A lakosság ellátásának folytonosságáról gondoskodunk.

Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács székhelye: Balassagyarmat (Járási Tanács hivatali épülete).

Balassagyarmat, 1956. október 27.

A Balassagyarmati Járási és Városi Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács Elnöksége nevében:

Tandel József	**Dr. Daróczi Gusztáv**	**Fábián Sándor**
elnökhelyettes	elnök	elnökhelyettes

Dr. Magyar Pál
titkár

Nyomdaipari V., Balassagyarmat. 3135 956 X. — Fk. Daróczi Gusztáv — Fv. Mayer Sándor

A Balassagyarmati Járási Városi Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács felhívása. Balassagyarmat, 1956. október 27.

A forradalmi tanács első intézkedései között szerepelt a megyeszékhelyi cím visszaszerzésének kezdeményezése, s ez a forradalmi tanács volt az, amely határozatban módosított egy 1956 közepén elfogadott miniszteri rendeletet, amely az abortuszt szabályozta. Mivel a jogszabály előírásait erkölcstelennek tartották, új rendelkezést léptettek életbe Balassagyarmaton.

Az újonnan megalakult forradalmi tanács, október 28-án, a város rendjének biztosítására nemzetőrséget hozott létre, melynek vezetésével Bargár Ödön tanárt, volt századost bízták meg. Külön nemzetőrsége volt a MÁV-nak és a MÁVAUT-nak.

Bargár Ödön 1956 októberében még ötvenen innen volt, de betegségei miatt bizonyára maga sem gondolta, hogy napokon belül közéleti szerepet kell vállalnia. Lakásának ajtaján a forradalmi tanács ülése után, október 28. estéjén kopogtatott a történelem, egy tanár és egy bíró barátjának személyében. Közölték vele: a forradalmi bizottság őt akarja a nemzetőrség parancsnokává kinevezni. Szabadkozott, betegségére, szembajára, háborús betegségeire hivatkozva. Végül Daróczi Gusztáv személyes győzködésére – átmeneti időre, *„amíg bírja pár napig”* – mondja későbbi rendőrségi kihallgatásán[66] – elvállalta a tisztet. Ezután tudta meg, hogy 40 határőr, 10 rendőr és 40 polgárőr parancsnoka lett. (Figyelmet érdemel, hogy a város civil vezetése deklaráltan valamennyi fegyveres erő irányítását átvette, illetve különleges az a tény is, hogy itt, napokkal az egységes karhatalom létrehozására vonatkozó rendelkezés kiadása előtt egységes karhatalmat hoztak létre!)

Bargárt másnap reggel már a berendelt polgári ruhás nemzetőrök várták, akikkel az akkori pártbizottság épületébe mentek át, elfoglalva a négy szobából álló körletet. Délben megérkeztek a határőrök, akik a polgárokat is szálfegyverekkel szerelték fel, puskánként 10 lőszert kiosztva. Ezt gyarapította később hat darab géppisztoly, melyeket a rétsági páncélos laktanyából hoztak, és két láda kézigránát.

Bargár gyakorlott, frontot járt parancsnokként őrhelyeket jelölt ki, járőröket szervezett, egy polgárőr, egy katona és egy rendőr részvételével.

[66] NML XXV. 4. c) B. 40/1957. Bargár Ödön kihallgatási jkv.

Mindenkinek sulykolta Daróczi elnök utasítását: a RENDRE ügyeljenek. *„Ennek eleget is tettem”* – emlékeztette később 1958-ban az őt kihallgató nyomozót a valóságra.[67] A nemzetőrség ellenőrizte a ki- és bemenő forgalmat, szedte össze a magánszemélyeknél, nyilván elsősorban funkcionáriusoknál kint lévő pisztolyokat, vadászpuskákat.

A forradalmi tanács a város katonai parancsnokságát Juhász Aladár határőr főhadnagyra, a Forradalmi Katona Tanács elnökére bízta, akit saját jogkörben (!) alezredessé léptettek elő. Kezdeményezésére a forradalmi tanács elhatározta, hogy a nemzetőrség mellett egy nemzetőrzászlóaljat is létrehoznak a város és a járás védelmére. Juhász Aladár és Menczel József főhadnagy, a járási kiegészítő parancsnokság vezetője elkészítették a behívandók névsorát, majd november 2-án a hajnali órákban 23 tartalékos tisztet behívóparanccsal szolgálattételre rendeltek. A bevonultak a városi tanács épületében gyülekeztek, ahol Juhász alezredes és dr. Magyar Pál tartott számukra eligazítást. A bevonultatott tiszti állomány parancsnokságát Tibay Géza volt főhadnagyra bízták.

A város rendjét, az október 28-án kapott parancs szerint a nemzetőrség a szovjet invázió után is fenntartotta a városban. Bargár Ödön november 4-én, a budapesti harcok, és a szovjet csapatok közeledésének hírére mozgósította a nemzetőrséget. Hatodikán a szovjetek megközelítették Balassagyarmatot. Bargár eléjük ment, s mint tolmács átvezette az egységet a városon. Működésüket november 22-éig folytatták, amikor is Balassagyarmat forradalmi fegyveres testülete kénytelen volt átadni fegyvereit a városba érkezett pufajkás tiszti karhatalomnak.

Külön emlékezünk meg a balassagyarmati ifjúság forradalmi tevékenységéről. A forradalmi tanács megválasztásához a tanuló ifjúság is delegált küldötteket. Közülük a tanács tagja lett Dányi József mezőgazdasági technikumi hallgató, isaszegi lakos. A tanács vezetőitől Dányi azt a feladatot kapta, hogy a városban és a járásban szervezze meg az ifjúsági szövetséget, miként az a fővárosi lapokban megjelent felhívásban is szerepelt. Az így létrejött 14–19 fős csoport központja a járási tanács épületében volt. Juhász alezredes parancsára a csoportot felfegyverezték. Ezután a vezetők személyi

[67] NML XXV. 4. c) B. 40/1957. Bargár Ödön kihallgatási jkv.

biztosítását látták el, illetve a nemzetőrség tagjaival együtt járőröztek, igazoltatták a gyanús személyeket. Dányiék kísérletet tettek a szövetség kiszélesítésére, ezért szervezőkörúton felkeresték a járás falvait, ám az október 29-ére meghirdetett összejövetel nem hozta meg a várt sikert. November 4-e után néhány napig csak a csoport tagjai adtak őrjáratot a városban, ők biztosították a rendet. November 10-én Juhász alezredes parancsára a határőrlaktanyába vonultak be, ahonnan azonban a hó második felében leszerelték őket.

A Balassagyarmati járásban történtek is bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a magyar nép nem adta meg magát november 4-én. November 23-án a város lakossága egységesen demonstrálta kiállását a forradalom mellett. A néma tüntetésre felhívó röplapokat a Balassi Bálint Gimnázium diákjai és tanárai közösen készítették, terjesztették. Aznap 2 és 3 óra között kiürültek az utcák, bezártak az üzletek. A felszólításnak csupán két személy nem tett eleget. Őket a gyerekek lerajzolták, és képüket az utcán helyezték el.

1956. december 4-én a balassagyarmati karhatalmisták lefogták Tátrai Guidó péksegédet, a Forradalmi Ifjúsági Szövetség tagját. A fiatalembert kegyetlenül megverték, aminek híre ment a városban. A karhatalom ennek hatására titokban szabadon engedte Tátrait, aki azonnal fényképészhez ment és fényképet készíttetett magáról, amit sokszorosíttatni szeretett volna, hogy a város lakossága értesüljön a történtekről.

A munkások forradalma

A harmadik járási központban, a megyeszékhelyen, Salgótarjánban nem állomásozott katonaság, csupán a hadkiegészítő parancsnokság és a határőr őrsök képviselték a fegyveres erőket. A település a 19. század közepén még csak egy 1000 fős község volt, a szénnek köszönhetően azonban pillanatok alatt iparvárossá nőtt. A nagyüzemeknek, a szénbányáknak és az acélgyárnak meghatározó szerepe volt nem csak a foglalkoztatásban, hanem az élet minden területén. A II. világháború előtt az Acélárugyár és a szénbánya is külön iskolát, kocsmát, boltot működtetett, két külön világot teremtve a városban.

Az 1950-es évekre ugyan „összeértek" a településrészek, a nagyüzemek társadalom- és életformáló, szervező szerepe 1956 eseményeiben mégis tetten érhető. Az október 27-ei tüntetés, amely ledöntötte a szovjet emlékművet, az Acélárugyárból indult. Az acélgyáriak voltak azok, akik azt megelőzően felkeresték a város többi üzemét és megszervezték a demonstrációt. A munkahelyi alakulatok sorából is kiemelkedik a Salgótarjáni Acélárugyár városi feladatokat is ellátó, Hadady Rudolf és Hargitay Lajos vezette nemzetőrsége. (A vállalat két, eltérő típusú fegyveres testületet működtetett. A gyárőrség Hárs László vezetésével az üzem területének biztosítását látta el, míg Hadadyék működése Salgótarján területére terjedt ki, vagyis nem objektum-, hanem területvédelmi feladatra szerveződtek.)

Az egységes karhatalom irányítására később Salgótarjánban is létrejött egy katonai bizottság, azonban az acélgyári nemzetőrség ennek inkább mellé-, mint alárendeltje volt. Az alakulat egészen november 17-ig működött. Parancsnokai ügyességének és tagjai elszántságának köszönhetően sokáig fontos tényezői maradtak a megyeszékhely politikai kötélhúzásának. Az acélgyári munkás nemzetőrök november közepén még leckét is adtak az elbizakodott, részeges karhatalmistáknak azzal, hogy kizavarták őket a megyei tanács épületéből, és a rádiójukat is megbénították.

A szovjet megszállást követően a bosszú a szervezet vezetőit, tagjait is elérte. 1956. december 12-én a salgótarjáni karhatalom letartóztatta a két nemzetőrparancsnokot. Azzal az ürüggyel, hogy Budapestre szállítják őket,

egy gépkocsival mindkettőjüket Hugyag községbe vitték, ahol az éjszaka folyamán a legkegyetlenebb kínzásokban volt részük. Másnap Hadadyt és Hargitayt a pufajkások az Ipoly partján, bestiális módon meggyilkolták. Holttestüket a hatóságok „ismeretlen hullaként" tartották számon. Boncolásukra a balassagyarmati kórházban került sor, maradványaikat az itteni temetők valamelyikében földelték el, máig ismeretlen helyen. A sírok hollétéről többen is tudtak, tudnak, de örök szégyenükre egyikük sem szólalt meg, a mai napig sem.

A pufajkás karhatalom egykori politikai tisztjének, Brechó Gyulának a visszaemlékezése világít rá arra, hogy miként sikerült a bűntettet eltussolni. A kórházba szállított holttesteket *„egy balassagyarmati orvos lefényképezte, és feljelentettek bennünket a Munkás–Paraszt Forradalmi Kormánynál (…) A helyzet olyan mérges volt, hogy Andó* [István] *elvtársnak és Jakab* [Sándor] *elvtársnak kellett felmenni Münnich*[68] *elvtárshoz. Ő tette ezt a dolgot a helyére. Megmondta, hogy sajnos az ellenforradalomban, a forradalomban ártatlanok is halnak meg. Ezek pedig nem voltak ártatlanok. Ilyen kilengések előfordulnak…".*[69] Az áldozatok emlékét a megkínzásuk és meggyilkolásuk helyszínén, Hugyag községben emlékmúzeum őrzi.

Hadady Rudolf 1923-ban született Kolozsvárott. 1948-tól dolgozott a salgótarjáni Acélárugyárban, 1956-ban a szerkesztési osztály munkatársaként. A forradalom alatt a gyári nemzetőrség parancsnoka volt.

[68] Münnich Ferenc a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere volt.
[69] NML XXXV. 132. Brechó Gyula visszaemlékezése

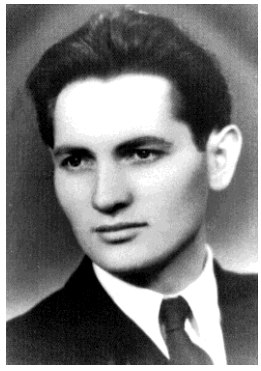

Hargitay Lajos 1928-ban született Baján. A Műszaki Egyetemen végzett. Az Acélárugyárban 1950-től dolgozott, mint üzemmérnök. A forradalom alatt beválasztották az acélgyári igazgatótanácsba. Egyik vezetője volt a gyári nemzetőrségnek.

Az Acélárugyár nemzetőrségének beosztott tagjait is elérte a megtorlás, miután fegyvereik egy részét nem adták át a hatóságoknak, hanem november végén a gyár területén rejtették el. Márton Imrét, Ponyi Gyulát, Juhász Attilát, Ponyi Józsefet, Mede Lajost, Óvári Jánost és Berecz Dezsőt összesen nem kevesebb, mint 70 esztendő letöltendő börtönbüntetésre ítélték! Az Acélárugyár dolgozói elleni megtorlás méreteit jelzi, hogy egy másik perben, ahol 16 vádlottat vonultattak fel, ítélkeztek a munkástanács elnöke, dr. Magos Béla és társai felett.

A megyei munkástanács még 1956 decemberében is folytatta harcát a kádárista hatalommal szemben. Steigerwald Ottó, a tanács elnökhelyettese és néhány társa december 8-án hajnalban Budapestre utazott, hogy tárgyaljanak Kádár János kormányfővel a nógrádi iparmedence dolgozóinak aktuális követeléseiről, valamint részt vegyenek a munkásküldöttek országos értekezletén. A tárgyalás alatt Marosán György államminiszter, a kommunista párt Kádár utáni második embere, indulatosan a szemükbe vágta: „Mától kezdve nem tárgyalunk, mától kezdve lövünk!”

Fenyegetése még aznap valósággá vált, szinte a szavaival egy időben. Salgótarjánban a Kádár-kormány karhatalmistái, a rendőrök és a szovjet katonák a fegyvertelen munkástömegbe lőttek. A város üzemei és a környező

bányák dolgozói azért vonultak a megyetanács és a megyei rendőrség épülete elé, mert két letartóztatott forradalmárt akartak kiszabadítani. A lövések több tucat embert megöltek és megsebesítettek.

A tragikus esemény említésekor érdemes bemutatnunk az elkövetőket, legalábbis azokat, akik párhuzamba vonhatók a forradalmi nemzetőrségekkel, azok egyfajta torz inverzét jelentve. Salgótarjánban a „pufajkás" karhatalom szervezése már november 4-én megindult. A szervezés alapját azok a gyár- és üzemőrségek jelentették, amelyek létrehozására még október 24–25-én adott utasítást a kommunista párt megyei vezetése. Ezek a csoportok az események előrehaladtával részben kiszorultak Salgótarjánból és visszatértek a közeli bányászok lakta községekbe, részben azonban bent a városban vészelték át a forradalmat, továbbra is a pártvezetés utasításaira figyelve.

A karhatalom magja, tiszti század néven november első felében alakult. December végén még 186 főt tartottak nyilván, míg véglegesen engedélyezett létszámuk 115 fő lett. Az egység élére Darázs István „karhatalmi őrnagy" és Brechó Gyula politikai helyettes kerültek.

A karhatalom szervezése a megyeszékhelyen kívül csak vontatottan haladt. A Rétsági járásban a páncélosezred tiszti, tiszthelyettesi állományából rendelt ki a parancsnok egy szakaszt a rendőrkapitányságra, míg Balassagyarmatra, az itteni egység megerősítésére Salgótarjánból kellett egy szakasznyi erőt levezényelni.

Módszereikben és magatartásukban országos összehasonlításban is kiemelkedtek brutalitásukkal és fegyelmezetlenségükkel. A pufajkások zöme a Salgótarján környéki bányász- és káderfalvakból került ki, eleinte községek szerint tagozódtak, és ebből adódóan nemegyszer egymással is konfliktusba keveredtek. Ez a laza fegyelmű, többnyire fiatal bányászokból, pártmunkásokból, volt ávósokból és katonatisztekből álló társaság mészárolt le december 8-án több tucat védtelen salgótarjáni és környékbeli nőt, férfit és gyermeket.

A sortűz halottainak a számáról eltérően nyilatkoznak a források. Az egyik kormánykiküldött először 10–12, majd rögvest utána 56 halottról tett említést a jelentésében. A szintén jelenlevő Jakab Sándor megyei pártvezető cikkeiben és megyei monográfiájában 80 fölé helyezi ezt a számot. Az állásából átszervezés címén 1957. január közepén feltűnő gyorsasággal

eltávolított városházi anyakönyvvezető-nő 131 halottra emlékezett. A rendszerváltás után író történészek 46 halottat tudtak azonosítani.

A sortűz pontos körülményei máig tisztázatlanok. Bizonyos, hogy a karhatalmisták tüzelése mellett sok áldozatot követelt a középületeket biztosító szovjet alakulat fegyveres beavatkozása is. A túlélők között később erős volt a meggyőződés, hogy az egész történés egy tudatosan megtervezett provokáció volt, amellyel a megyei munkástanács ellenállását kívánta felszámolni a hatalom. Ez a vélekedés levéltári dokumentumokkal jelenleg nem támasztható alá. Az sem tisztázott, hogy a pufajkások tűzparancsra lőttek-e, vagy egy-két megrémült, részeg karhatalmista pánikreakciója okozta a tragédiát. A fennmaradt iratok, valamint az országos történések elemzése arra utal, hogy a jelenlévő rendőri, katonai vezetőknek, Házi Sándornak és Ladvánszky Károlynak, továbbá Jakab Sándornak, az MSZMP megyei első titkárának, valamint a szovjet egység katonai parancsnokának kulcsszerep jutott a véres eseményekben.

A salgótarjáni sortűz áldozatainak emlékműve, a December 8. téren

Váradi Natália

Deportálások Magyarországról a Szovjetunióba 1956-ban

Az 1956-os forradalom után közel 55 évvel egyre több igazságot tudunk meg a forradalom napjairól. Kárpátalján az Ukrán Nemzetbiztonsági Hivatal levéltárában bukkantam rá a KGB[70] forradalommal kapcsolatos iratanyagára, ami eddigi kutatásaim alapján több tíz kötetből áll és több ezer oldal. A dokumentumok nagyobb része kézzel írott, nehezen olvasható.

Az 1956-os forradalommal kapcsolatos KGB iratok a Szovjetunióba szállított magyar állampolgárok névsoraira, az őket kísérő katonák, tisztek, sofőrök névsoraira, a fogva tartottak kihallgatásáról készült jegyzőkönyvekre, feljegyzésekre, a forradalmároknál talált néhány irat oroszra fordítására, a forradalmároknál talált tárgyak listájára, a KGB nyomozók, ungvári börtön vezetőjének megállapításait tartalmazó iratokra, a hatóságok egymás közötti levelezéseire, a Magyarországról Kárpátaljára érkezett magyar nyelvű iratokra, ezek orosz nyelvű fordításaira, az elfogott Vörös Kereszt munkatársainak kihallgatási jegyzőkönyveire, a magyar forradalommal szimpatizáló kárpátaljaiak kihallgatási jegyzőkönyveire, a bebörtönzésről szóló dokumentumokra, továbbá fotókra és röplapokra csoportosíthatók.

Az iratok egyik fontos része az 1956-os forradalom idején a Szovjetunióba deportáltak névsora, ami korántsem tekinthető véglegesnek. A lista különböző jegyzőkönyvekből, névsorokból áll össze; ezekben a magyar nevek és más adatok oroszul, gyakran kézírással, esetenként grafitceruzával vannak leírva, ezért sokszor kiolvashatatlanok.

A letartóztatások után felvett jegyzőkönyvek többnyire előre megadott forgatókönyv alapján készültek, hazug történeteket konstruáltak a gyanúsítottakról, megfigyeltekről. Mindezek ellenére a források értékesek, fontosak.

A kihallgatások zöme orosz nyelven folyt. A tolmácsok főként kárpátaljai magyarok voltak, akik sajátos helyzetükből adódóan mindkét nyelvet - orosz, magyar - nagyon jól beszélték.

[70] KGB: Komityet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi (Állambiztonsági Bizottság)

Többféle összesítő névsor készült: *„Azon letartóztatottak névsora, akik Magyarországról érkeztek”*[71], *„Bandacsoportok névsora a magyar ellenforradalmárok soraiból”*[72], *„Azon magyar állampolgárok névsora, akik Magyarországra lettek küldve”*[73] stb.

Az összesített névsorokon kívül készültek olyan jegyzékek, melyek csak egy-egy transzport tagjait sorolják fel, akár a Szovjetunióba, akár már a Szovjetunióból Magyarországra. Ezek a listák azt is tartalmazzák, hogy mely magyarországi városból hány főt vittek ki a Szovjetunióba, vagy hogy hány fő került onnan haza, Magyarországra. (Ez persze nem azt jelenti, hogy csak ezekből a városokból hoztak magyar állampolgárokat a Szovjetunióba). Ezek a következő cím alatt szerepelnek: *„Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Budapestre lettek küldve”*[74], *„Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Nyíregyházára, Szombathelyre lettek küldve”*[75], *„Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Veszprémbe lettek küldve”*[76], *„Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Székesfehérvár, Kaposvár, Dombóvár, Tamási, Pécs városokba lettek küldve”*[77], *„Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Debrecen, Miskolc városokba lettek küldve”*[78] stb.

A foglyok nagy részét zárt vagonokban szállították ki a Szovjetunióba, hogy azok ne is tudják hová viszik őket. A közel ezer ember között voltak nők és gyerekek is.

Az az állítás, miszerint a magyar hatóságok nem tudtak a deportálásról, megdől, hiszen több iratanyagból, mint például a Veszprémbe visszaküldött forradalmárok iratanyagából is kiderül, hogy a Veszprémi Megyei Börtön átvettette a foglyokat a szovjet Klimenkó alezredestől: *„A fenti 30, azaz harminc személy*[t] *és személyi okmányaikat 24 borítékban átvettem. A kísérő személyzet és a fogva tartásuk alatt az őrző személyzet*

[71] Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület 1956 43. fond 1. opisz [továbbiakban: UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1] 16-17. sz. 5. ügyirat [továbbiakban: üi.] 1-2. kötet [továbbiakban: k.]
[72] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 18. sz. 6. üi.
[73] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 15. sz.
[74] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 2. sz. 1. üi. 1-2. k.
[75] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 8. sz. 1. üi.
[76] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 9. sz. 1. üi.
[77] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 10-11. sz. 1. üi.
[78] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 12. sz. 1. üi.

ellen kifogást, panaszt nem emeltek. Veszprém, 1956. december 16-án 21 óra 30 perc. Patkó Sándor r.hdgy. Megyei Rendőrfőkapitány mb."[79]

Az egyik összesítés szerint összesen 846 főt deportáltak a Szovjetunióba, közülük 329-et Ungvárra, 463-at Sztrijbe, 54-et pedig azonnal visszaküldtek Magyarországra.

A sorszámozott névsorok a fogoly nevét, apjának keresztnevét (nem az anyja nevét), születési évét (a hónap, nap nincs feltüntetve) és helyét tartalmazza, valamint azt, hogy mikor és melyik településen fogták el, esetenként, hogy milyen párt tagja az adott személy, vagy hogy melyik katonai alakulathoz tartozik, mi a szakmája, vagy hol tanul. Mindebből kiderül, hogy nemcsak a jobboldaliakat, hanem számos MDP - és DISZ[80]-tagot is a Szovjetunióba deportáltak. Van olyan lista is, amely a név mellett tartalmazza, a kihallgatási jegyzőkönyv rövid tartalmát, például hogy bűnösnek találták-e, vagy sem, hogy egyáltalán részt vett-e a forradalomban vagy csak véletlenszerűen lett letartóztatva.[81]

Több névsor végén kézírással megjegyezték, hogy a fogolynál a letartóztatáskor semmilyen személyes irat nem volt,[82] illetve felsorolták azokat a tárgyakat, amit náluk találtak.

Az összesített névsorok is többnyire géppel készültek, de sok bennük az elírás, a nevek, helynevek gyakran kiolvashatatlanok. Sokszor számszerinti különbségek is fellelhetők a listákon. Az *„Azon letartóztatottak névsora, akik Magyarországról érkeztek"* c. fond előnye, hogy a sorszámok előtt kézírással feltűntették a visszaszállítás dátumát is.[83]

Egy-egy jegyzőkönyv tetején a következő megjegyzés olvasható: *„Visszaküldeni Magyarországra"*, *„Átadni, hogy tisztázzák a lázadásban való részvételét"*, *„Átadni a magyar hatóságoknak kivizsgálásra"*, *„Átadni a magyar hatóságoknak felderítés céljából"*, *„Átadni a magyar hatóságoknak"*, *„Átadni, hogy tisztázzák a szabadon engedés jogosságát, a lázadásban való részvételét"*, *„Átadni a magyar hatóságoknak, hogy állapítsák meg a bűnösség mértékét"*, *„Átadni a magyar hatóságoknak*

[79] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 1. sz. 9. üi.
[80] DISZ: Dolgozó Ifjúság Szövetsége
[81] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 15. sz.
[82] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 2. sz.
[83] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 17. sz. 5. üi. 2. k.

felelőségre vonás céljából", *„Átadni a magyar hatóságoknak ellenőrzés céljából"* stb. A megjegyzések fogalmazásukat tekintve utasítás jellegűek, amiből kiderül, hogy további felelősségre vonás, kivizsgálás szükséges a magyarországi hatóságok részéről.

A magyar társadalom a nyíregyházi vasutasok, a vonatokon utazók és a vasútállomások környékén élő emberek elmondása alapján szerzett tudomást a szovjet börtönökbe való deportálásokról. A marhavagonokba zárt magyarok az állomásokon történő megálláskor vagy áthaladáskor a Himnuszt énekelték és nevüket, lakcímüket tartalmazó cédulákat dobtak ki a szellőző rácson keresztül.

A fentiekhez hasonló cédulákat találtak a kárpátaljai lakosok Csap-Ungvár vasútvonalon, amelyek közül a legmegrázóbbak azok, amelyek segítségért kiáltanak gyermekeik megmentéséért.[84] A deportálásokat végrehajtó szovjet KGB-sek, és a velük buzgón együttműködő magyar államvédelmisek ugyanis gyerekeket is küldtek a Szovjetunióba, akiket az onokóci gyermekotthonban akartak elhelyezni. A vagonokból kidobott céduláknak köszönhetően azonban kárpátaljai szülők jelentkeztek a gyermekek örökbefogadásáért, hogy azokat a forradalom után vissza tudják juttatni vérszerinti szüleikhez. A szovjet hatóságok ugyan tagadták, hogy magyarországi gyerekeket helyzetek el az otthonban, de ennek a lépésnek köszönhetően a visszaszállították őket Magyarországra.[85]

A dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a magyar államvédelmi beosztottak és a kárpátaljai KGB szoros együttműködésben végezték a deportálásokat.

Számos adatot és dokumentumot találunk a deportálásokról két orosz hungarológus, Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin közösen összeállított könyvében: *„Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB*[86] *levéltárából."*[87] Ebből kiderül, Münnich felvetette, hogy vessenek véget a megyékben foganatosított letartóztatásoknak, mivel azokra válaszul a munkások sztrájkolnak, és különösen nagy az elégedetlenség

[84] Interjú Paládi Mária beregszászi, és Rohály Gyula ungvári lakosokkal.
[85] Interjú Árpa István ungvári lakossal.
[86] SZKP KB: Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága
[87] Vjacseszlav SZEREDA - Alekszandr SZTIKALIN: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest (Móra Ferenc) 1993. [továbbiakban: SZEREDA-SZTIKALIN 1993.]

amiatt, hogy a letartóztatottakat Szibériába szállítják. Szerov azonban azon az álláspontón volt, hogy nem kell engedményeket tenni, mivel a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a *„reakciósoknak tett legkisebb engedmény is újabb követeléseket és fenyegetéseket von maga után”*.[88]

A dokumentumok tanúsága szerint Szerov tábornok 1956. november 11-én azt jelentette Hruscsovnak, az SZKP KB főtitkárának, hogy november 10-ig 3773 főt tartóztattak le. Közülük több mint 700 főt katonai fedezettel Csap állomásra irányítottak.[89] November 13-án Szerov ismét jelentést tett Hruscsovnak, miszerint november 10-én és 11-én 83 főt, a hadművelet első napja óta összesen 4056 főt tartoztattak le, közülük 767 főt irányítottak Csap állomásra, róluk nyomozati anyagot készítettek.

Szerov és Andropov 1956. november 14-én előre közölték az SZKP KB-val a K-vonalon, hogy Münnichnek azt fogják mondani, azért helyeztek el a szovjet-magyar határ közelében egy kis *(sic!)* csoportot, mert Magyarországon nincs olyan, a foglyok elhelyezésére kellően felkészült börtön, ahol biztosítani lehetne az objektív vizsgálat lefolytatását. Ezt követően Szerovék utasítást adtak arra, hogy a jövőben a letartóztatottakat zárt gépkocsikon szállítsák, megerősített konvojjal.[90]

1956. november 19-én Szerov ismét jelentést tett Hruscsovnak, miszerint a forradalom ideje alatt az állambiztonsági szervek 1278 főt vettek őrizetbe, közülük 102-őt letartóztattak. Elkoboztak 293 géppuskát, 33.445 lőfegyvert (puskákat, karabélyokat, géppisztolyokat és pisztolyokat), valamint 57.500 gránátot. A hadművelet ideje alatt 4700 főt vettek őrizetbe, közülük 1400-at letartóztattak. 860 főt szállítottak Ungvárra és Sztrijbe, ahol fogva tartják őket. Hozzátette, az első napokban előfordultak olyan esetek, amikor a katonai egységek parancsnokai a Különleges Ügyosztály és az állambiztonsági szervek képviselőinek tudta nélkül, önállóan indítottak útnak őrizetbe vetteket Csap állomásra. A Belügyminisztérium táborai pedig a velük való egyeztetés és a szóban forgó személyek nyomozati anyagai nélkül vették át az őrizeteseket. Így vette át az ungvári gyűjtőtábor parancsnoka azt

[88] Gál Éva - Hegedüs B. András - Litván György - Rajner M. János (szerk.): *„Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról.* Budapest (Századvég - 1956-os Intézet) 1993. [továbbiakban: GÁL – HEGEDÜS – LITVÁN – RAJNER M. 1993] 132.
[89] SZEREDA-SZTIKALIN 1993: 145-158.
[90] SZEREDA-SZTIKALIN 1993: 152-153.

a 68 ipari tanulót, akiket az egyik Budapesten állomásozó hadosztály parancsnoka indított útnak. Konyev marsall utasítására a serdülők e csoportját visszavitték Budapestre, és szabadon engedték őket.[91]

November 7-étől 13-áig Ungváron tartózkodott Holodkov belügyminiszter-helyettes, aki az odahurcolt magyar állampolgárok fogadásával és elhelyezésével foglalkozott. Az itt tapasztaltakról jelentést tett Dudorov belügyminiszternek[92]: *„A foglyok jelentős részére vonatkozóan nem voltak megfelelően kitöltött dokumentumaik. A rendelkezésre álló anyagok alapvetően a helyi magyar hatóságok, a szovjet hadsereg elhárító szervei, a katonák jelentései, illetve a letartóztatottak bemondása alapján készített listák voltak. A foglyok többségénél hiányoztak a letartóztatáshoz szükséges dokumentumok, sőt némelyek még a listákon sem szerepelnek… figyelembe véve, hogy a letartóztatottak között 14-17 éves kamaszok, közöttük lányok is vannak, feltételezhető, hogy a letartóztatások egy része nem volt megalapozott."*[93]

Az Ungvári Állambiztonsági Hivatal Archívumában *„Az 1956-ban Magyarországról érkezett letartóztatottak névsora"* címmel őrzött KGB dokumentumok egyik listája szerint 848 főt szállítottak az ungvári börtönbe.[94] Ez a szám nem tekinthető pontos adatnak.

Ezen összesített lista és a hozzátartozó dokumentumok szerint november 4-15. között szállították a magyar állampolgárokat Ungvárra. Sokszor a szovjetek sem tudták, hol vannak a letartóztatottak. Klimenkó alezredes például elküldött egy névsort Glebov ezredesnek, amelyen 140 név szerepelt, mire az visszaírta, hogy a listán szereplők közül mindössze 16-an vannak náluk, a többiről nem tud.[95]

A deportáltak közé véletlenül keveredtek olyan katonák, rendőrök is, akik ~~a~~ pártbizottsági épületeket őriztek. Közülük többen segítették a kihallgatók munkáját az ungvári tartózkodásuk alatt. Belcsenkó 1956. december 2-án elrendelte kihallgatásukat. Meg akarta tudni, hogyan támadták

[91] SZEREDA-SZTIKALIN 1993: 161-164.
[92] Dudorov, Nyikoláj Pavlovics (1906-1977): 1956-1960 között a Szovjetunió belügyminisztere.
[93] SZEREDA-SZTIKALIN 1993: 154-160.
[94] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 16. sz. 5. üi. 1. k. *„A Magyarországról érkezett letartóztatottak névsora 1956-ban"*
[95] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 12. sz.

meg őket, kiket gyilkoltak meg a felkelők, és kiket ismernek közülük.[96] Az egyik összesített listából kiderül, hogy különböző katonai alakulatokból összesen 231 katonát tartóztattak le.[97]

A foglyokkal való bánásmódról több feljegyzés is van (a kihallgatások alatt nem verték, ütlegelték, viszont gyakran kopaszra nyírták őket, azért, hogy ne tetvesedjenek meg, orvosi, fogorvosi ellátásban részesültek stb.), de arról nincs adat, hogy a szovjet börtönben magyar állampolgár elhunyt volna.

2006. október 20-án a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa szervezésében az ungvári börtön falán emléktáblát avattak ott, ahol a magyarországi eseményekkel szimpatizáló kárpátaljaiak mellett több száz magyar állampolgárt tartottak fogva az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően. A megemlékezésre eljöttek az egykori résztvevők, elítéltek, meghurcoltak, akik a következő nemzedék szabadságáért feláldozták a sajátjukat.

2007. július 10-én Viktor Juscsenkó, Ukrajna elnöke átadta az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után letartóztatott és Szovjet-Ukrajna börtöneibe elhurcolt magyar állampolgárok listáját, amely közel háromezer nevet tartalmaz.[98] A teljes listát magam nem láttam, de a jelenleg rendelkezésemre álló dokumentumok alapján elmondhatom, hogy több mint ezer magyar állampolgár járta meg a szovjet börtönöket.

Az iratokban a letartóztatottak, deportáltak között három német név is szerepel – Horst Wragge, Otto Franke, Inge Harfe – ők a Vöröskereszt munkatársai voltak, akiknek kihallgatása Magyarországon zajlott, és akiket viszonylag hamar visszaszállítottak Magyarországra. A dokumentumok között ma is a levéltárban található Horst Wragge vöröskeresztes igazolványa, személyigazolványa, fényképe, levelei stb. Wragge kihallgatási jegyzőkönyvének keletkezési helye: Budapest, keletkezési dátuma: 1956. november 8., címe: „Gyanúsítotti jegyzőkönyv”, készítője a Szovjet Hadsereg Parancsnoksága, a kihallgatás nyelve: német, a tolmács neve nem szerepel az iraton. Otto Franke kihallgatási jegyzőkönyvének címe: „Beszámoló a Német Vöröskereszt segélykonvojának magyarországi

[96] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 9. sz.
[97] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 15. sz. 4. üi.
[98] *Kárpáti Igaz Szó* 2007. július 14.

akciójáról", keletkezésének helye: Budapest, keletkezésének dátuma: 1956. november 9. Inge Harfe neve csak meg van említve, az ő kihallgatási jegyzőkönyvét nem találtam meg.[99] A Vöröskereszt munkatársaiban az „ellenforradalom" nyugati irányítóit vélték látni, amiről a helyi, kárpátaljai magyar, orosz és ukrán nyelvű sajtó sokat írt propagandájában.

Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma által őrzött KGB dokumentumoknak egy másik fontos részét képezik a tököli tárgyaló delegációval kapcsolatos iratok.[100]

Ismeretes, hogy a szovjet Különleges Hadtest Parancsnoksága és Politikai Osztálya 1956. október 28-án a tököli katonai repülőtéren rendezte be főhadiszállását. 1956. november 3-án a Parlamentben megkezdődtek a tárgyalások a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonásáról, ami szovjet kérésre este a tököli katonai reptéren folytatódott volna. A Malinyin hadseregtábornok vezette szovjet és a Maléter Pál vezette magyar delegáció tárgyalásának második fordulóján azonban a magyar tárgyalófeleket - Erdei Ferenc államminisztert, Maléter Pál honvédelmi minisztert, Kovács István vezérkari főnököt és Szücs Miklós hadműveleti csoportfőnököt - Szerov utasítására letartóztatták. A küldöttség kíséretét (szakembereket, tolmácsokat és biztosítókat) repülőgépen az ungvári börtönbe szállították Szmirnov ezredes vezetésével. Kihallhatásukban a magyar hatóságok is részt vettek.

A KGB által készített dokumentumok alapján megállapítható, hogy miután a Moszkvában kiadott parancs értelmében Magyarország lerohanása megtörtént, Ungváron még hónapokon keresztül működött az SZKP KB utasítására felállított politikai főhadiszállás. Vezetői mindent elkövettek annak érdekében, hogy az általuk összetákolt Kádár-kormány zökkenőmentesen működjön, és a felkelők megkapják „méltó" büntetésüket. Ezen kívül ingyenes gazdasági (erről a kárpátaljai újságok napról napra beszámoltak) és más jellegű segítséggel járultak hozzá ahhoz, hogy a kommunisták által irányított Magyarországon minden tekintetben normalizálódjon a helyzet, s az élet visszatérjen a forradalom előtti mederbe.

Az Ungváron felállított politikai főhadiszállás munkájáról tanúskodnak az Ungvári Megyei Levéltárban található dokumentumok is,

[99] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 21. sz.
[100] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 15. sz.

amelyek bizonyítják azt, hogy a kárpátaljai magyarok minden, a forradalommal szimpatizáló megnyilvánulását börtönbüntetéssel „jutalmazta" a hatalom.

A kommunista párt- és államvezetés attól tartott, hogy a magyarországi forradalmi eszmék átterjednek Kárpátaljára is, s ezáltal itt is hasonló megmozdulásokra kerül sor. Sztarovojtov ezredes október 31-én a következőt jelentette: *„a reakciós erők a továbbiakban jelentősen kibővítették követeléseiket, amelyeket nagyjából a következőkben lehet összefoglalni: (...) Kárpátalja visszacsatolása Magyarországhoz"*.[101] Annak ellenére, hogy a forradalmárok ezen követelése semmiféle írásban rögzített programban nem szerepelt, Kárpátalján a legszigorúbb intézkedéseket vezették be, hogy a forradalmi eszmék terjedését, a forradalmi hangulat kialakulását megakadályozzák. Növelték a határőrség létszámát és elrendelték a gyorshadtestek riadókészültségét.

Feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy igen gyakran szerény próbálkozásokat nagyítottak fel óriásivá, és ártatlan embereket zártak börtönbe, elrettentésképpen a többiek számára.

Annak ellenére, hogy Kárpátalján a magyarság körében a magyarországihoz hasonló forradalmi megmozdulásokra, fegyveres harcokra nem került sor, az itteni magyarság ideig-óráig visszanyerte önbizalmát, s reménykedett a totalitárius diktatúra megszüntetésében, a kötelező beszolgáltatások eltörlésében, a házkutatások, megtorló intézkedések, deportálások felszámolásában.

A visszaemlékezőkkel készített interjúkból kiderül, hogy voltak olyan kárpátaljai magyarok, akik szívvel-lélekkel magukévá tették a felkelők eszméit és rettenthetetlenül, „mint azok ott Budapesten", kihívást intéztek a rendszerhez. A büntető lágerekben letöltött évek és a további üldöztetések sem ingatták meg az eszményeikbe vetett hitüket.

Többen megkíséreltek átszökni a szovjet-magyar határon, hogy fegyverrel a kezükben harcoljanak a magyar forradalom védelmében, azonban a szovjet hatóságok visszatoloncolták őket.

A járási kommunista párt egy 95 tagú bizottságot is kivezényelt különböző városokba és falvakba, hogy beépülve a helyi szervezetekbe,

[101] GÁL – HEGEDÜS – LITVÁN – RAJNER M. 1993: 76-80.

minden mozgalomról jelentsenek.[102] A jelentések után elrendelték az ideológiai munka erősítését.[103]

Ennek ellenére – ez a levéltári dokumentumokból kiderül - Kárpátalja több járásában, városában és településén voltak megmozdulások, több politizáló csoport is működött. A legjelentősebbek Nagyszőlősön, Beregszászban, Ungváron, Papiban, Kaszonyban, Munkácson, Muzsalyban, Nagybégányban, Gálocson, Fertősalmáson, Csapon, Csepén, Lucskán, Salánkon, Rahón.

November 4-én a beregszászi járás minden településén beszélgetéseket folytattak a lakossággal azzal a céllal, hogy megmagyarázzák nekik a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány programbejelentését, valamint a Nagy Imre-kormányból kivált 4 politikus levelének lényegét.[104]

Az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának 7-10. számú jegyzőkönyve az Ukrán Kommunista Párt titkárságának határozatát tartalmazza, amely szerint *„Össze kell állítani egy gyűjteményt a fasiszta banditák vérengzéséről Magyarországon, amit 3000 példányban kell kiadni. Az anyag összeállítására az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának agitációs és propaganda osztálya van megbízva.”*[105]

A gyűjtemény elkészült „Az ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben” címen. A könyv a helyi lapok cikkeit foglalta össze, természetesen azokat, amelyek a felkelők állítólagos „gaztetteiről, gyilkolásáról, kínzásairól” szóltak, ezzel is hangsúlyozva, hogy milyen kegyetlen a nyugatról irányított „ellenforradalom”.[106]

Majd egy évvel később, 1957-ben ugyanezzel a tartalommal, képekkel, címmel jelent meg Bukarestben a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatalának négy kötetes kiadványa.[107]

Az Ungvári Megyei Levéltár forradalommal kapcsolatos dokumentumai leginkább kihallgatási jegyzőkönyvek, bírósági döntések arról, hogy a kárpátaljai szimpatizánsok közül ki hány évre kerüljön börtönbe koholt vádak

[102] Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár [továbbiakban: KMÁL] 1. fond 2803. sz.
[103] KMÁL 15. fond 5. lajstrom 28. sz. 223.
[104] KMÁL 15. fond 15. lajstrom 13. sz. 1957. január 1.
[105] KMÁL 1. fond 2780. sz.
[106] *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. Ungvár (Kárpátontúli Területi Könyvkiadó) 1956.
[107] *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben.* Budapest (Állami Politikai) 1957.

alapján, vagy jelentéktelen tettekért.

55 évvel ezelőtt ez a küzdelem nem volt hiábavaló, hiszen a kegyetlen megtorlás évei után enyhült a diktatúra. A forradalmárok több mint fél évszázaddal ezelőtt fellobbantották az igazság fáklyáját. ’56 történései ma is igaz értéket közvetítenek, amiből erőt meríthetünk.

Akiket elítéltek, akik a szovjet börtönök falai között raboskodtak, azoknak egyetlen „bűnük” volt: határtalanul szerették hazájukat.

Melléklet

Az alábbi diagram azt mutatja, hogy 1956. november 4-e és 1956. november 15-e között naponta hány főt szállítottak a Szovjetunióba.[108]

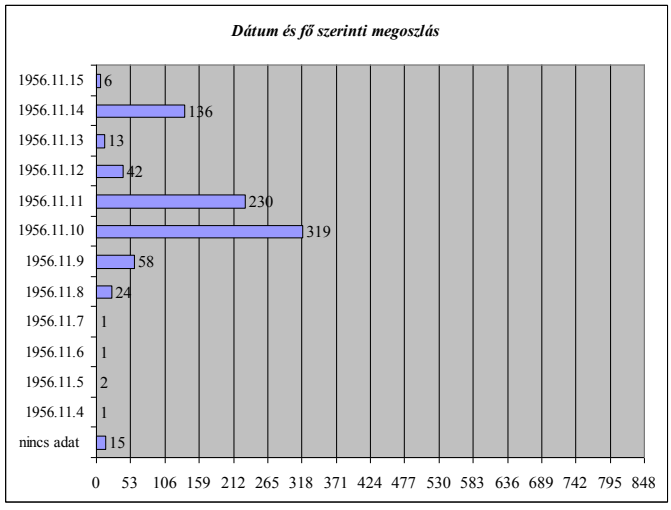

A kutatások jelenlegi állása szerint az alábbi 13 városból történtek a kiszállítások.

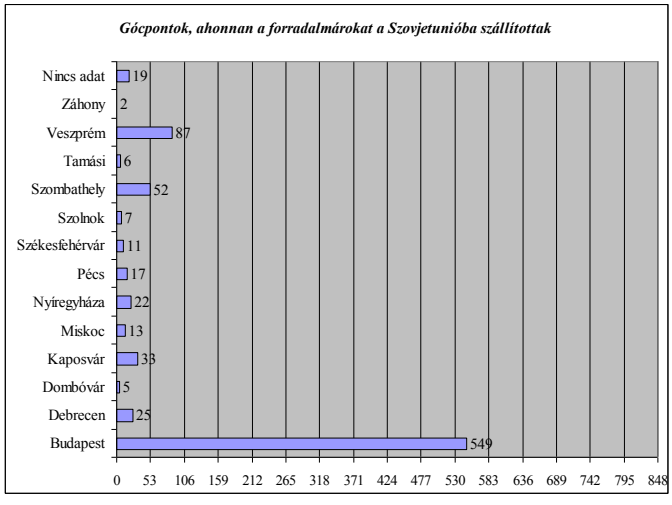

[108] Nem végleges adatok.

A következő diagramból kiderül, hogy a listán 59,2%-ban 18-25 év közöttiek; 29,4%-ban 25-50 év közöttiek; 8,7% -ban 18-éven aluliak; 2,6%-ban 50-65 év közöttiek szerepelnek.
Ami a 18 éven aluliakat illeti: kilenc 15 éves, huszonhat 16 éves, harmincnégy 17 éves, és harmincöt 18 éves fiatalról van szó.

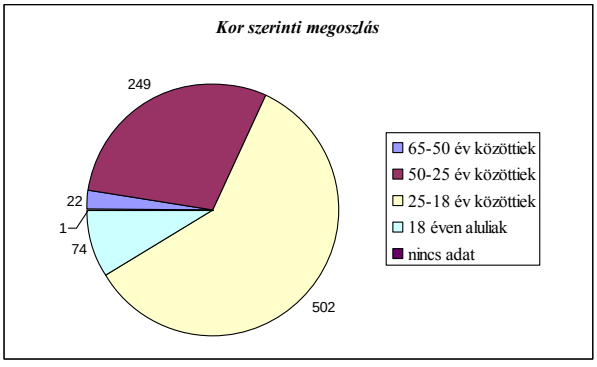

A névsorban 23 nő található, valamint egy 13 éves és négy 14-éves gyerek.

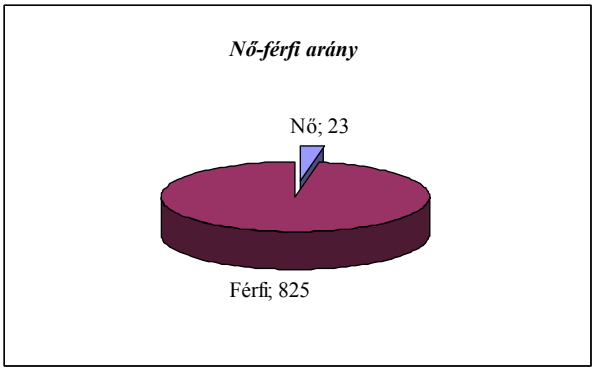

Azon személyek névsora, akik a magyar delegáció tagjait Tökölre kísérték.[109] A lista a tököli tárgyalóküldöttség letartóztatott és Ungvárra deportált kíséretének tagjait sorolja fel.

Név	**Születési év**	**Beosztás**
Barcsa Zoltán, idősebb Dr.	1903	a Parlament Gyorsíró Osztály osztályvezetője
Barcsa Zoltán, ifjabb	1936	az MTI fotóriportere

[109] UÁHA KGB UNyO KT 1956/43/1 15. sz.

Bodó Ferenc	1914	a Közlekedési Minisztérium gépkocsivezetője
Cseh László alhadnagy	1929	a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola híradós hallgatója; a Honvédelmi Minisztérium Közlekedési Osztály tisztje
Fazekas Bálint hadnagy	1929	az aszódi 15. gépesített ezred századparancsnoka
Fülöp Vilmos	1915	a Minisztertanács gépkocsivezetője
Garai Sándor ezredes	1913	a Honvédelmi Minisztérium Üzemanyag Osztály osztályvezetője
Hargitai Gusztáv	1932	a Klement Gottwald gyár elektrotechnikusa; nemzetőr a Kilián laktanyában
Haszmán László	1929	a Honvédelmi Minisztérium gépkocsivezetője
Hersiczky Lajos ezredes	1920	Közlekedési Minisztérium Katonai Főosztály főosztályvezetője
Hurai Rudolf százados	1925	a 7. gépesített hadosztály politikai osztályának helyettes vezetője
Kriszten Andor százados	1920	a Honvédelmi Minisztérium Vezérkar, Közlekedési Osztály tisztje
Mecséri János ezredes	1920	a 7. gépesített hadosztály parancsnoka
Német József honvéd	1934	Pf. 1226/3. építőzászlóalj honvédje
Nik József honvéd	1935	aszódi 15. gépesített ezred honvédje
Orbán Lajos	1928	a Minisztertanács gépkocsivezetője
Réti Zoltán hadnagy	1906	a Belügyminisztérium gépkocsivezetője
Simon Ferenc hadnagy	1934	a kiskunfélegyházi 27. lövészhadosztály javítóműhelyének parancsnoka
Szücs Sándor, Dr.	1913	a Minisztertanács Titkárságának tisztviselője, nemzetközi jogász

Tamás Kálmán	1933	a Minisztertanács gépkocsivezetője
Tóth Imre hadnagy	1930	az aszódi 15. gépesített ezred századparancsnoka
Zs. Szabó László	1931	a váci híradós ezred testnevelője